

2/2022

ПОЛИТИКОЛОГИЈА

POLITICOLOGY

Univerzitet Union Nikola Tesla
Универзитет Унион Никола Тесла

ПОЛИТИКОЛОГИЈА
POLITICOLOGY

ISSN 2812-9989 (Online)

ГОДИНА I, vol. 2 Број

2/2022

Univerzitet Union Nikola Tesla
Универзитет Унион Никола Тесла

ПОЛИТИКОЛОГИЈА

POLITICOLOGY

Издавач: Универзитет „Унион-Никола Тесла“

Адреса: Цара Душана 62-64, 11158 Београд

Телефон: 011 2180-271

E-mail: info@unionnikolatesla.edu.rs

Веб-сајт: <https://www.unionnikolatesla.edu.rs/sr>

ISSN: 2812-9889, Број 1/2022, vol. 1, година I

Главни и одговорни уредник

Виолета Рашковић Таловић

Заменици главног и одговорног уредника

Драган Станар и Миша Стојадиновић

Редакција часописа

Драган Станар, Марија Ђорић, Слободан Анђелковић, Драган Траиловић, Иван Петровић, Срђан Перишић, Зоран Крсмановић

Секретар часописа

Невена Јовановић

Савет часописа

проф. др Јованка Шарановић (Институт за стратегијска истраживања), проф. др Драган Симеуновић (Факултет политичких наука), проф. др Бранислав Ђорђевић (Институт за међународну политику и привреду), проф. др Мирослав Младеновић (Факултет безбедности), проф. др Срђан Старчевић (Војна академија)

Чланови савета из иностранства

Андрей Владимирович Баранов (Кубанский государственный университет, Краснодар), Маријан Премовић (Филозофски факултет, Подгорица), Bozhenko Ekaterina Sergeevna (Southern Federal University, Rostov)

Часопис излази два пута годишње електронски, јула и новембра месеца и радови се објављују на српском и енглеском језику

Радове објављене у овом часопису није дозвољено прештамповати, било у целини, било у деловима, без изричите сагласности издавача. Оцене изнесене у чланцима лични су ставови њихових писаца и не изражавају мишљење нити уредништва, нити установа у којима су аутори запослени

Рецензенти часописа *Политикологија*

- Др Срђан Благојевић, ванредни професор, Војна академија, Универзитет одбране у Београду
- Др Слободан Радојевић, доцент, Војна академија, Универзитет одбране у Београду
- Др Срђан Старчевић, Војна академија, Универзитет одбране у Београду
- Др Иван Петровић, ванредни професор, Факултет за међународну политику и безбедност, Универзитет „Унион-Никола Тесла“, Београд
- Др Драган Станар, ванредни професор, Факултет за међународну политику и безбедност, Универзитет „Унион-Никола Тесла“, Београд
- Др Милош Крстић, виши научни сарадник, Природно-математички факултет, Универзитет у Нишу
- Др Марија Ђорић, виши научни сарадник, Институт за политичке студије, Београд
- Др Милош Петровић, научни сарадник, Институт за међународну политику и привреду
- Др Зоран Крسمановић, ванредни професор, Факултет за међународну политику и безбедност, Универзитет „Унион-Никола Тесла“, Београд
- Др Илија Кајтез, редовни професор, Факултет за међународну политику и безбедност, Универзитет „Унион-Никола Тесла“, Београд
- Др Звездана Елезовић, научни сарадник, Институт за српску културу Приштина
- Др Јован Алексић, Катедра за историју Филозофског факултета Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици
- Др Далибор Елезовић, Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици
- *Bozhenko Ekaterina Sergeevna, Candidate of Economic Sciences, Docent, Southern Federal University*
- Др Саша (Велизар) Мијалковић, редовни професор Криминалистичко-полицијског универзитета у Београду
- Др Миша Стојадиновић, виши научни сарадник, Институт за политичке студије у Београду
- Др Драган Траиловић, научни сарадник, Институт за политичке студије у Београду
- Др Слободан Анђелковић, ванредни професор, Факултет за међународну политику и безбедност, Универзитет „Унион-Никола Тесла“, Београд

САДРЖАЈ

Слободан М. Анђелковић

ПРИВАТИЗАЦИЈА БЕЗБЕДНОСТИ И ЊЕН УТИЦАЈ НА ПРОМЕНУ
МЕЂУНАРОДНИХ ОДНОСА 1-12

Невена Јовановић

КОНЦЕПТ СУВЕРЕНИТЕТА У КОНТЕКСТУ
САВРЕМЕНИХ МЕЂУНАРОДНИХ ОДНОСА 13-22

Иван Петровић

ИДЕНТИФИКОВАЊЕ ПРОМЕНЕ ИЗАЗВАНЕ КОВИД 19 И
ОДРЕЂИВАЊЕ МЕЂУНАРОДНИХ ОДНОСА
РАВНОТЕЖЕ СНАГА 23-36

Илија Кајтез

Бојана Ружичић

ТЕОРИЈСКО ОДРЕЂЕЊЕ И ЗНАЧАЈ ПРОМЕНЕ
ПАРАДИГМЕ – СТУДИЈА СЛУЧАЈА ТОМАСА КУНА 37-52

Зоран М. Крсмановић,

Владимир С. Тошић

МОДЕЛ ПРОЈЕКТА ИСТРАЖИВАЊА У НАСТАВИ 53-68

Срђан Старчевић

УТИЦАЈ РАЗЛИЧИТИХ КУЛТУРНИХ СТРАТЕГИЈА
НА ПОЖЕЉНОСТ ВОЈНОГ ПОЗИВА 69-81

УДК: 327.56
351.749

COBISS.SR-ID 79810313

Оригинални научни рад

Политикологија

бр. 2/2022, год 1, vol. 2.

стр. 1-12

Рад примљен 14.07. 2022.

Рад прихваћен 21. 09. 2022.

ПРИВАТИЗАЦИЈА БЕЗБЕДНОСТИ И ЊЕН УТИЦАЈ НА ПРОМЕНУ МЕЂУНАРОДНИХ ОДНОСА

Слободан М. Анђелковић, ванредни
професор¹ Факултет за међународну
политику и безбедност Универзитет Унион –
Никола Тесла, Београд

Апстракт

Рад истражује утицај приватизације безбедности као специфичног процеса који је условио стварање новог безбедносног концепта, и његовог утицаја на међународне односе, а посебно на односе између водећих светских и регионалних сила. Међународноправна и политичка одговорност ангажованих страна у сукобу представља кључно исходиште овог истраживања са критичким освртом на постојеће стање и немогућност међународних организација, у првом реду УН, да узму активније и ефикасније учешће у медијацији актуелних оружаних сукоба. Приватизација безбедности, између осталог, ствара прилике у којима се за различите услуге из домена војног спектра користе приватне војне компаније, па владе држава које су их фактички ангажовале немају (или негирају) формални удео у њиховом деловању, што утиче на природу њихових односа са другима актерима или заинтересованим странама у том сукобу. Међународни чиниоци који су прихватили приватизацију безбедности и развили механизме за њену употребу, формулишу своју спољну политику на терену далеко активније и директније од других актера међународних односа. У раду се анализира потреба за приватизацијом бе-

¹ andjelkovic.slobodan@gmail.com

збедности у неефикасним државама које су принуђене да супституишу традиционалне (државне) носиоце безбедносних функција.

Кључне речи: приватизација безбедности, приватне војне компаније, приватне безбедносне компаније, оружани сукоби, међународни односи

Увод

Савремени концепт приватне безбедности је творевина новог доба, иако су његове претече, уобичајене и чврсто утемељене у праксама средњовековних држава и њихових властелина, имале значајну улогу у тадашњем успостављању и одржавању захтеваног нивоа безбедности. У српским државама за време Немањића, а посебно у европским кнежевинама, најчешће градовима-државама, коришћење најамничке војске која се није обавезно и национално идентификовала са државом која их ангажује, била је уобичајна пракса. Након Вестфалског мира, када је окончан тридесетогодишњи рат у Европи и када је утицај верских поглавара опао испод утицаја националих вођа, створени су основи за стварање система суверених националних држава. У оваквој политичкој констелацији, концепт националне безбедности долази до изражаја и постаје доминантна замисао организовања система безбедности европских држава.

Рат као верни пратилац људске цивилизације, као уосталом и други друштвени феномени и појаве, временом се мењао, како у техничком тако и у концепцијом смислу. Драстичну порому у техничком сегменту могли смо најјасније уочити у I и II светском рату, када је напредак у наоружању за кратко време направио значајну разлику у поседовању војне моћи између технички напредних држава и оних које то нису биле². Са друге стране, модерни ратни сукоби излазе изван конвенционалних оквира који подразумевају да се непријатељство две државе сведе само на дејство њихових војски. Како је савремени рат постао тоталан (Кајтез, 2009), поред уобичајних ратних дејстава, данас су на делу и пропагандне, субверзивне и психолошке активности, а поред учешћа званичких оружаних снага неке земље, све активнију улогу преузимају и приватне војне компаније (ПВК). Стим у вези, концепт приватизације безбедности, иако у основи економски оријентисан, бива препознат као могуће допунско средство у реализацији спољно-политичких циљева.

Приватизација безбедности се данас препознаје преваходно као допуна важећем концепту безбедности. Заступљеност државног сектора безбедности, која је условљена

² То најбоље илуструје пример када је 1939. године, на немачке оклопно-механизоване јединице, које су извршиле инвазију на њихову земљу, јуришала пољска коњица

низом специфичности, јасно упућује на то да основне заштитне функције друштва ипак остају резервисане за државне институције. У оваквим оквирима, приватна безбедност и њени актери јављају се, не као конкуренти, већ као комплементарни носиоци заштитне функције.

Услови који су довели до развоја концепта приватне безбедности

Развој приватне безбедности као савременог безбедносног концепта, добија на актуелизацији три деценије уназад, када једна друштвено-политичка парадигма нестаје и када се ствара нови светски поредак са униполарним моделом расподеле светске моћи. Хладни рат, који је почео онда када су Совјети објавили да и они поседују нуклеарно наоружање, а завршио се Совјетским поразом у виду непротивљења процесу уједињења две Немачке, имао је низ особености. Услед општег страха код обе стране од глобалног светског уништења у случају директног сукоба чланица НАТО и Варшавског пакта, овај период је карактерисала трка у наоружању која отпочиње почетком '50-тих година прошлог века (Ojserkis, 2014), као и такозвани „бочни сукоби“, попут оних у Кореји, Вијетнаму, Авганистану и других³. Сама трка у наоружању, *defacto* најочигледнија у полиферицији нуклеарног наоружања, далеко је комплекснија и шире утемељена од искључиво компоненете која се тиче оружја за масовно уништавање. Иако после почетне демилитаријације након II светског рата, сукобљени блокови су убрзо почели са усмеравањем све већих буџетских издатака за одбрану, као и постепеним али недвосмисленим повећањем броја војника. Многе технологије које су данас у широј употреби зачете су у том период као истраживања у војне сврхе, а посебно у домену телекомуникационих и информационих технологија, ваздухопловства и других.

Симболично, рушењем Берлинског зида срушен и биполарни однос снага у свету, а Сједињене државе заузимају готово хегемонски став у односима са другим актерима међународних односа, будући да готово читав свет почињу да посматрају као своју зону утицаја. Ратови у Заливу, у бившој Југославији - који је кулминирао НАТО агресијом на СР Југославију, рат у Авганистану, Ираку и други који су следили, сведоче о томе да потреба за снажном војном силом није престала, већ је само променила своју форму. Хладни рат који је трајао четири деценије завршио се као што је и почео – неприметно и без испалењеног метка али је победносна еуфорија, овековечена Фукујамином идејом да је дошао крај историје, била свеприсутна. Како се по завршетку рата прво заборави на војску, тако је поново дошло до значајног смањења броја борбеног и неборбеног осо-

³ У тренутку када се Југославија отргла чврстом утицају СССР-а и издвојила се из тзв. „гвоздене завесе“, победа комуниста у Кини, а потом и почетак рата на Корејском полуострву, говори у прилог да су закључци са састанка на Јалти 1944. године били кратког даха и превасходно били усмерени на борбу против заједничког непријатеља

бља, угасили су се поједини пројекти и ускратила средства у различитим сегментима војних истраживања. Приватни сектор безбедности је у таквим специфичним околностима пронашао своју позицију која је била компатабилна са спољном политиком САД-а.

Сам концепт приватизације безбедности је економски оправдан, па не чуди што су га развијене земље Запада, у којима протестантска радна етика представља културолошки мејн стрим, не само прихватиле и развиле, већ суштински и изнедриле (Jeffrey, 2007). Такозвани аутсорс (outsourcing), образац пословања који упућује на фокусирање на сопствену примарну делатност док се остале активности и услуге које су неопходне у пословању једноставно набављају од ангажованих подуговарача, одавно је био присутан као пракса у великим компанијама које су знале како да рационализују своје ресурсе. Уступање јавних послова приватним компанијама је процес који има свој логички утемељен настанак и историјски развој (Vitasek, 2010). Из буџетских разлога, многе армије света желе да све већи број активности, које судо сада самостално обављале, пренесу на спољне сараднике (Faite, 2008). Термин када се нека услуга (средство или пројекат) ангажује уговором (contract), почиње да се користи као синоним за ову врсту безбедносне делатности, те се припадници приватних војних компанија почињу називати контракторима.

Кључни актери приватизације безбедности

Са сигурношћу се може рећи да су кључни актери приватизације безбедности на међународној сцени, заправо, државе. У питању су водеће светске али и регионалне силе које су подржале развој домаћих приватних војних компаније и које су их препознале као могуће будуће носиоце појединих сегмената спољне политике. Чињеница је да су те државе успеле да далеко проактивније остварују своје геополитичке циљеве за које је било неопходно употребити оружану силу. Иако, посве очекивано, не постоји јединствен регистар ПВК, једноставном претрагом интернета стиче се увид у то да је далеко највећи број компанија регистрован у Сједињеним државама и то петнаестак, затим упоредно мање у Великој Британији и по која компанија у Русији, Француској, Немачкој и другим земљама, па чак и у Србији. Очекивано, најчешће запошљавају своје сународнике, мада је поред њих приметан и велики број Јужноафриканаца, Чилеанаца и Филипинаца који раде као контрактори за западне ПВК. Овде се мора истаћи једна веома важна одредница приватних војних компанија, које иако послују на тржишту где нуде своје услуге, те услуге су увек у субординацији са прокламованим циљевима спољне политике земаља⁴ одакле долази конкретна ПВК. Помало контрадикторно, будући да је приватизација безбедности концепт који почива на принципима слободног тржишта, у случају ангажова-

⁴ Или коалиције земаља, у првом реду мисли се на земље Запада

ња приватних војних компанија, то није случај. Основни постулат либералне економије је да купац има слободу да за свој новац бира повољнију робу или услугу на тржишту, а доласком глобализације то је било могуће учинити било где на планети, ипак, приватизација безбедности а посебно њен војни сегмент се ту битно разликује. Ово може да се илуструје примером када је за потребе Хрватске владе, америчка компанија МПРИ (MPRI - Military Professional Resources, Inc.) осмислила, испланирала и координирала хрватску војну акцију „Олуја“, изведена 1995. године. Имајући у виду тадашњи геополитички оквир, као и чињеницу да је уведен ембарго УН на извоз оружја у земље бивше Југославије, ангажовање наведене ПВК се наметнуло као адекватан *modus operandi* у датој ситуацији. Ипак, без обзира на то да ли је тада постојала спремност, на пример српске стране за ангажовањем сличих услуга, ни једна америчка (или Западна) компанија у том тренутку не би била у могућности да такве услуге и испоручи.

Претходно наведено се намеће и као логичан одговор на питање које се у међународним круговима неретко помиње, а најчешће се користи као негативна етикета која намењена супротној страни: да ли су приватне војне компаније заправо параван за плаћенике новог доба? Одговор је јасан – не. Наиме, у различитим дефиницијама, као и у Конвенцији о забрани употребе плаћеника Уједињених нација (УН, 1989), наводи се између осталог и да је плаћеник особа која се ангажује у оружаном сукобу у другој земљи, где је притом основни мотив ангажовања стицање материјалне користи. На примеру ПВК које су узеле учешћа у зонама сукоба, лако може да се закључи да не постоји могућност да ни за какав новац, нека западна влада ангажује Вагнер групу, односно да Русија ангажује, рецимо, Констелис (енг. Constellis Group).

Најзначајније компаније овог типа данас у свету су, свакако, америчке, мада се почетак развоја сектора приватних војних компанија везује се за рад јужноафричке ПВК зване Егзекутив Ауткомс (енг. Executive Outcomes) која је била активна током краја прошлог века и била укључена у директна офанзивна дејства војног типа, опремљена хеликоптерима и оклопно-механизованим средствима. Са њима повезана компанија Санделајн (Sandline) „признаје да је од 1993. године предузела шест међународних операција, укључујући Папуу Нову Гвинеју и Сијера Леоне“ (Vines, 2000). Међу америчким компанијама, најпознатија је некадашња ПВК Блеквотер (енг. Blackwater), која се по капацитетима, броју припадника, средствима у власништву и импозантном тренинг центру, истицала у односу на друге на тржишту. У фокус интересовања јавности доспели су 2007. године, када су у Багдаду на тргу Нисор, услед прокомерне употребе смртоносне силе убили 17 цивила. Компаније је недуго затим преименована (чак два пута), затим подељена у сегменте, повезала своје капацитета са другом компанијом и сада функционишу унутар једне велике групације. Са друге стране, најпознатија руска при-

ватна војна компанија, Вагнер група, основана је од стране двојце људи, бившег припадника Спецназа и човека биског Владимиру Путину. Према доступним информацијама највероватније је била ангажована у Украјини, Сирији, Малију, Централно-афричкој Републици, Судану, Либији, Венецуели, Нагорно-Карабаху, Мадагаскару и Мозамбику. Судаћи по публикацији РАНД Корпорације (RAND, 2022), Кинеске приватне безбедносне компаније су у периоду од 2018. до 2021. године, на заштити кинеских политичко-економских интереса биле ангажоване у чак 29 земаља. О самим кинеским приватним војним и безбедносним компанијама се мало зна.

Активности приватних војних компанија

Услуге које пружају ПВК нију јасно омеђене законским одредбама, али ни уобичајном праксом, имајући у виду сепцифичну безбедносну, али и политички осетљиву, тематику. То у пракси значи да ће се у зависности од озбиљности ситуације и расположивих средстава за њену реализацију, активирати они капацитети за које се претпоставља да би у датим околностима били најефикаснији. Питање које пробуђује највеће интересовање, односно, оно које изазива етичке контроверзе (Кораћ, 2015), тиче се ангажовања „контрактора“ у директним ратним дејствима офанзивног типа⁵. Заправо се у први план истиче проблем контроле приватних војних компанија, будући да не постоји непосредан механизам којим би се у реалном времену, на оперативном плану, могли контролисати њихово дејство у зонама високог ризика, односно, у зонама ратних дејстава. Питања етичког образовања, дисциплине, контроле и одговорности су суштински важна за суздржавање у рату, како би се потом могао остварити праведни и трајни мир, али се данас морају сагледати кроз призму ангажовања приватних војних компанија (Stanar, 2020).

Вероватно најчешћа услуга које ПВК пружају на тржишту је војничка обука. Дијапазон обука је широк, од основне војничке обуке, обуке у руковању ручним наоружањем, минско-експлозивним средствима, снајперским пушкама, бацачима грана и другим пешадијским оружјем. Поред тога, значајан је и трансфер војне технологије и руковање комплексним војним системима, од оклопно-механизованих средстава, артиљеријских оруђа, до савремених радарских или ваздухопловних система.

У пракси готово све ПВК врше обезбеђење и друге услуге у зонама високог ризика, што се такође може убројати у веома честе појаве. Иако се изворна подела на приват-

⁵ Амерички званичници тврде да њихове ПВК не учествују у директним борбеним дејствима, најближе томе је, како кажу, сервисирање борбених система и припремање истих за борбени задатак, када потом официри америчке војске пружају команде и врше планирана дејства. По окончању мисије, контролу поново преузимају приватни контрактори са задатком сервисирања и припреме система за наредни борбени задатак.

не војне и приватне безбедносне компаније базира управо на разликовању услуга које ове две врсте компанија пружају, на терену се та граница у одређеној мери губи. Наиме, припадници ПВК и ПБК који раде у зони високог ризика, нпр. у Сирији, изгледају готово исто, профил запослених је истоветан, на себи имају некакву врсту униформе или њене делове, носе балистичке заштитне прслуке и шлемове и наоружани су аутоматским оружјем – али они нису исто. Основна разлика је у томе што припадници приватних безбедносних компанија врше безбедносне услуге, само овај пут у зони високог ризика, за разлику од припадника приватних војних компанија које пружају услуге војног типа. Запослени у приватној безбедносној компанији који обезбеђују нпр. зграду неке међународне организације у Женеви, опремљени су батеријском лампом и радио везом; у Београду би такав посао радили вероватно наоружани пиштољем, док би у Ирбилу носили аутоматску пушку, али то што је на први мах најупечатљивије је само манифестација нивоа и облика безбедносне претње на датој локацији, а не представљају слуштину њихове делатности. Претходно наведено није суштински спорно, али се као проблем јавља статус припадника ПВК или ПБК у зонама оружаних сукоба, где се полемика води око тога да ли они у датим околностима, представљају цивиле или борце (Cameron, 2006). Ово питање је утолико и значајније, јер се на основу ове одреднице дефинише и њихов статус у складу са међународним хуманитарним правом, али и даје оквир државама које желе да успоставе правну регулативу над њиховим активностима.

Разлике између Истока и Запада и у овом случају постоје и то као последица законодавне уређености ове области, што је у крајњем ипак рефлексија филозофског односа према тематици која се третира. Иако американци нису „измислили“ ПВК, свакако су их развили до максимума, а Руси су у овом случају преузели примере најбоље праксе и прилагодили их својим потребама уз одређену дозу прагматизма и практичне ефикасности на терену.

Утицај на међународне односе

Данас смо сведоци круцијалних промена у међународним односима које се, по први пут након претходне кључне геополитичке прекретнице, каква је била завршетак Хладног рата, читавају кроз Украјинску кризу у сукобу између Истока и Запада. Тај сукоб се манифестује на више различитих нивоа; на глобалном плану између Русије и САД, али и САД и Кине, као и на регионалним нивоима и зонама утицаја водећих светских сила. Приватизација безбедности се у оваквим условима показала као прагматичан приступ у настојањима кључних глобалних и регионалних актера у настојању да остваре доминацију сопственог утицаја. Како каже Исенберг „приватне компаније су попуниле

јаз који је настао између геополитичких циљева (САД) и средстава која су им била на располагању“ (Isenberg, 2009).

Међународно право почива на међународним обичајима, који су касније прихваћени као уобичајни, као и различитим споразумима међу државама и међународним организацијама попут уговора, меморандума, протокола и слично, а на којима би треба да почива светски поредак. Са друге стране, корену свих сукоба на свету налази се потреба за доминацијом⁶. Доминација се завршава потчињавањем или конфронтацијом, будући да је у питању јасан природни закон. Коначно, у односу између људске потребе за доминацијом и неповредивости међународног права, преовладава, природни закон.

Организација Уједињених нација, данас више него икад у својој историји, своди своје постојање на формализовани приступ кључним светским догађајима, без суштинске могућности утицаја да конкретне промене. Бесмисленост изјава Генералног секретара, позиви на мирно решење сукоба или хитност обуставе непријатељстава, представљају највећи домет светске организације. Савет безбедности УН, у међународним оквирима најзначајнија инстанца која, у складу са међународним правом, једина има могућност да на легалан начин одобри употребу силе, данас представа реликвију прошлости. Пет сталних чланица Савета са правом вета због својих сукобљених интереса, блокирају рад овог тела и приказују у правом светлу сву лицемерност међународних односа.

Без обзира на јасну критику међународне заједнице по погледу различитих аршина, а све у циљу остварења властитих интереса, глобалне и регионалне силе вишеслојно проматрају ову проблематику. У несмањеном обиму улажу се дипломатски и други напори како би се обезбедила властита позиција, а избегла осуда остатка међународне заједнице. Приватизација безбедности у том смислу показује још једну предност, и то у домену умањења међународноправне и политичке одговорности. Политичка одговорност за ангажовање ПВК у зони оружаних сукоба или на територији друге државе полачи са собом значајно мање последице него да је у питању ангажовање регуларних војних снага неке земље. Међународноправни аспект приватних „контрактора“ зависи од уређења њиховог статуса у земљи у којој врше своје активности. Оне могу бити на највишем нивоу када се за те припаднике осигура дипломатски статус, до нивоа када немају дефинисан положај ни на који начин. Ипак поједине државе су прихватиле међународне докуменате попут Уговоа из Монреа којим се одређује начин на који ће државе потпи-

⁶ Биљке се боре за свој простор, шире корење и покушавају да надвисе суседно стабло како би добиле више сунчеве светлости. У животињском свету још су јаснији примери, где најдоминантнији мужјак, иако није обавезно и најјачи, најбржи или најбољи ловац и слично, има право да своје добре гене пренесе будућим поколењима. Чак и у складном браку један је супружник доминантнији; такође у фудбалском тиму, политичкој партији или у држави, неко доминира.

снице уредити ову област. Са друге стране, успостављен је и Кодекс поступања ПВБК, где компаније које су пристале да имплементирају одредбе овог кодекса, усклађују своје пословање са стандардима из ове области.

Погодности приватизације безбедности огледају се и на примеру успостављања елементарних безбедносних параметара у тзв. неефикасним државама, а посебно за потребе међународних, хуманитарних или невладиних организација. Под неефикасним државама подразумевају се оне, које не успевају да остваре функционалну контролу над читавом својом територијом (Ghani, Lockhart, 2008) уз, пре свега физичку и правну, али и социјалну, здравствену и другу заштиту својих грађана. Такве државе су најчешће погођене тренутним ратним дејствима или се налазе у послератном или транзиционом периоду (Стојадиновић, 2019). Примери за такво ангажовање приватних компанија су бројни, попут обезбеђења прекоокеанских бродава који су из Индијског океана уполовљавали у Аденски залив, а својевремено си били погођени значајним безбедносним ризиком од отмица од стране сомалијских пирата. Овде не се поставља питање да ли се приватизација безбедности у оваквим условима јавља као ефикасан супститут државних безбедносних функција, јер се не ради о концепту безбедности, већ о елементарном нивоу безбедности. Питање одбира приватне безбедности као допуснке безбедности, која олакшава традиционалним испоручиоцима безбедносних услуга њихов задатак, поставља се онда када је основни ниво безбедности загарантован свим грађанима. Проблематика безбедности неефикасних држава тиме није економско питање на коме треба да почива приватизација безбедности, већ суштински проблем спровођења одређеног пројекта.

Препреке на путу остварења приватизације безбедности у сегменту међународних односа су преваходно политичке али и организационе природе. Основно питање политичког опредељења за употребу приватних војних компанија у маниру активног међународног деловања, питање је фактичке моћи конкретне државе и њеног настојања да осигура и увећа своју доминацију.

Закључак

Приватизација безбедности је свремени безбедносни концепт, који попут осталих конвенционалних концепата безбедност добија и губи на значају услед промена прилика на безбедносно-политичком плану. Завршетком Хладног рата и успостављања Сједињених држава као једине светске супер-силе, целокупан сектор приватне безбедности Западне хемисфере добија покретачку снагу, на чијим основама и темељи свој франпантан развај. Иако је примарно економски оријентисан, ослањајући се у многоме на

пословну праксу аутсорсовања, концепт показује висок ниво зависности од политичких интереса владајућих структура и директно усклађује своје деловање сходно актуелним политичким приликама.

Данас је приватизација безбедности комплементарна са концептом националне безбедности, са којим остварује функционалну везу у заштити националних интереса великих светских сила, примарно, у иностранству. С'тим у вези, утицај који на међународне односе остверују кључни актери приватизације безбедности је несумљив. Поред влада држава које их ангажују, приватне војне и безбедносне компаније постају фактор који у специфичним политичко-безбедносним условима може да однесе превагу на терену, те самим тим, постају и значајни носиоци политичке и економске моћи. Ресурси којима располажу компаније из ове области су имозантни, укључујући људска, материјално- финансијска и техничко-технолошка средства.

Приватизација безбедности утиче у многоструку промену прилика у међународним односима, посебно имајући у виду геополитички аспект, али не детерминише природу тих односа. Наиме, добри односи међу државама су најчешће утемељени на обостраним економским интересима, али и засновани на цивилизацијским вредностима, традицији, идеологији или религији. Са друге стране, конфронтиране стране, без обзира на дипломатску углађеност која се позива на крајње уздржан „партнерски“ однос, остају политички актери који имају супростављене ставове, без обзира на политичко-правну одговорност за делатност приватних војних компанија које су под њиховом фактичком контролом.

Поред своје лукративне финансијске природе, одрицање од политичке одговорности остаје један од основних постулата развоја приватизације безбедности. Ово се на практичном нивоу манифестује ситуацијом у којој број „приватника“ у Авганистану надмаши број војника оружаних снага коалиционих трупа, односно, када у Либији припадници руске ПВК пилотирају борбеном авијацијом (СУ-35). На политичком плану, експанзија приватне безбедности у сегментима који су до скоро били ексклузивно резервисани за државне носиоце безбедносне функције, у значајној мери условљава и промену у међународним односима.

Литература

- Кајтез И (2009), Револуционарно насиље, Факултет безбедности, Београд Стојадиновић
- М. (2019) „Изазови „малих” и „средњих” држава у мултиполарном свету“, (прегледни рад), Српска политичка мисао, vol. 64, бр. 2, Институт за политичке студије, Београд, стр. 125-138.
- УН (1989), Међународна конвенција против регрутовања, употребе, финансирања и обуке плаћеника, International Convention Against the Recruitment, Use, Financing and Training of Mercenaries.
- Cameron L. (2006), Private military companies: their status under international humanitarian law and its impact on their regulation, International Review of the Red Cross , Volume 88 Number 863 September.
- Faite A. (2008) Involvement of Private Contractors in Armed Conflict: Implications under International Humanitarian Law, International Committee of the Red Cross.
- Ghani A. and Lockhart C. (2008), Fixing Failed States: A Framework for Rebuilding a Fractured World, New York: Oxford University Press USA.
- Isenberg D. (2009) „Private Military Contractors and US Grand Strategy”. PRIO Report 1/2009. Oslo: Peace Research Institute Oslo (PRIO).
- Jeffery I. (2007) “THE PRIVATISATION OF VIOLENCE AND SECURITY SECTOR REFORM IN AFRICA: NIGERIA AND SOUTH AFRICA EXAMINED.” Journal of Peacebuilding & Development 3, no. 2, 24–37.
- Korać S. (2015) „Upotreba privatnih vojnih kompanija u međunarodnim sukobima – etičке контроверзе“, Vojno delo, godina LXVII, br. 3/2015, Ministarstvo odbrane Republike Srbije, Beograd, str. 9-29
- Ojserkis R. (2014) „THE UNITED STATES & THE BEGINNING OF THE COLD WAR ARMS RACE - The Truman Administration’s Arms Build-Up of 1950-1951
- RAND (2022) China’s Weapons Exports and Private Security Contractors, DOI: <https://doi.org/10.7249/TLA2045-1>.
- Stanar D. (2020), “Paramilitary Organizations and Private Military Companies in War: How to Restrain What You Do Not Control?”, in Patrick Mileham (ed.), Jus Post Bellum: Restraint, Stabilisation and Peace, Brill/Nijhoff, Leiden, pp. 362-387.

Vines A. (2000) "Mercenaries, Human rights and Legality", in *Mercenaries, An African Security Dilemma*, edited by A.-F. Musah and J. Kayode Fayemi, Pluto Press, London

Vitasek K. (2010), Mike Ledyard and Karl Manrodt, *Vested Outsourcing: Five Rules That Will Transform Outsourcing*, London: Palgrave Macmillan.

PRIVATIZATION OF SECURITY AND ITS IMPACT ON CHANGING INTERNATIONAL RELATIONS

Slobodan M. Anđelković, associate professor Faculty of International Politics and Security
Union University - Nikola Tesla, Belgrade

Summary

The paper investigates the impact of the privatization of security as a specific process that led to the creation of a new security concept, and its impact on international relations, especially on relations between leading world and regional powers. The international legal and political responsibility of the parties involved in the conflict is the key outcome of this research with a critical review of the current situation and the inability of international organizations, primarily the UN, to take a more active and effective part in the mediation of current armed conflicts. Privatization of security, among other things, creates opportunities in which private military companies are used for various services, out of the military spectrum, so the governments that have actually engaged them do not have (or deny) a formal stake in their operation, which affects the nature of their relations with others actors or interested parties in that conflict. International actors who accepted the privatization of security and developed mechanisms for its use, can apply their foreign policy on the ground far more actively and directly than other actors of international relations. The paper analyzes the need for privatization of security in inefficient states that are forced to replace traditional (state) holders of security functions.

Key words: privatization of security, private military companies, private security companies, armed conflicts, international relations

УДК: 341.211
342.2/.3
327(100)
COBISS.SR-ID 79824137

Политикологија
р. 2/2022, год 1, vol. 2.

Оригинални научни
рад

стр. 13-22

Рад примљен 17.07. 2022.

Рад прихваћен 21. 09. 2022.

КОНЦЕПТ СУВЕРЕНИТЕТА У КОНТЕКСТУ САВРЕМЕНИХ МЕЂУНАРОДНИХ ОДНОСА¹

Невена Јовановић², асистент

Факултет за међународну политику и безбедност

Универзитет „УНИОН Никола – Тесла“

Резиме

Суверенитет као суштински елемент и примарно својство државе је на различите начине анализиран кроз политичку и правну историју. Различито тумачење концепта суверенитета последица је његове комплексности, односно чињенице да је суверена држава део међународног поретка заједно са другим наднационалним субјектима који настоје да уживају изванполитички утицај и моћ. Процеси глобализације и успостављање великог броја међународних организација резултирало је знатном релативизовању Боденовог схватања појма суверенитета који подразумева да је државна власт највиша, независна и неограничена.

Имајући у виду да са једне стране постоји суверена држава, као основни облик политичког организовања једног друштва, а са друге стране постоји међународна заједница, намеће се питање суверенитета у савременом добу и како на њега утичу међународни односи. Међузависност држава на различитим друштвеним и политичким пољима је

¹ Чланак је настао као резултат рада на научном пројекту УПДППМО „Утицај промена друштвених и политичких парадигми на међународне односе“, финансираног од стране Универзитета Унион Никола Тесла у Београду.

² Мејл: n.jovanovic@unionnikolatesla.edu.rs

очигледна док промене у међународним односима, посредно или непосредно, утичу на односе држава као субјекте међународног права. Упркос, глобализацији, развоју наднационалних и трансационалних ентитета, након значајнијих међународних догађаја као што су епидемиолошка, енергетска и економска криза, актуелни оружани сукоб, повремено уочавамо тренд јачања традиционалног значење концепта суверенитета. У том погледу, овај рад има за циљ да укаже на то да суверенитет државе у периоду међународних и националних изазова добија на важности, посебно из разлога што представља примарно средство заштите државног интегритета.

Кључне речи: суверенитет, држава, десуверенизација, међународни односи, глобализација

Увод

Историјски посматрано, теоретичари правних и политиколошких наука концепт суверенитета истражују и на различите начине објашњавају и тумаче, износећи опречне, а неретко и дијаметрално супротне ставове о концепту суверенитета. Такво поступање се може оправдати бројним разлозима међу којима се истиче динамика и променљивост међународних односа. Сложени међународни односи, повезаност држава кроз заједничку сарадњу на регионалном и светском нивоу, придруживање држава међународним организацијама довели су до тога да национална држава и суверенитет доживљавају свој преображај. У том погледу, државни суверенитет се мењао тежећи да се пролагоди променама које су се јавиле као последице процеса глобализације и интернационализације, технолошког развоја и социјалних конфликта.

Наведене промене довеле су до новог разумевања и еволуције концепта суверенитета. Видљиво је да се, средином двадесетог века, традиционално схватање појма суверенитета као основног својства државне власти нашло пред различитим друштвеним и политичким изазовима који су утицали на то да изворно значење појма суверенитета буде у коализацији са општом сликом реалности и сходно томе, буде доведено у питање. Премда се у теорији срећу чак и тврдње о нестајању и губитку суверенитета, чини се ипак, да су такви ставови крајње радикални. Суверенитет постоји, само је у великој мери условљен друштвено- економским развитком, политичким статусом и моћи државе на међународној сцени.

Полазећи од наведеног, рад настоји да објасни због чега и на који начин међународни односи доводе у питање изворно тумачење концепта суверенитета. У вези са тим, са друге стране, специфични међународни догађаји попут општих међународних криза, подстичу на враћање вестфалском схватању суверенитета који као есенцијално својство државе власти представља основу заштите интереса државе, зато што уз поста-

јање глобалних заштићених вредности, државе су приморане да се окрену националним питањима и решавању изазова пред којима се повремено налазе.

Концепт суверенитета у савременом добу

Пре него започнемо анализу релације између државног суверенитета и међународних односа морамо најпре указати на појам концепта суверенитета данас, у савременом добу. Израз суверенитет потиче од француске речи *souverainete* која подразумева „врховну власт, неограничену власт, потпуну државну независност, неприкосновеност“ (Вујаклија, 1986, 880). Сходно томе, суверенитет представља правну идеју и институцију којим је означено „својство државне власти по коме је она највиша власт на подручју одређене државе“ (Енциклопедија политичке културе, 1993, 1134).

Суверенитет, схватан као територијална политичка независност и самосталност државе каква нам је данас позната није била присутна у средњовековној Европи. Наиме, прве обресе суверених државе уочавамо током шеснаестог века развојем науке, технологије, усвајањем основних људских права и слобода. Концепт суверенитета је уско повезан са појавом настанка националне државе. Вестфалским миром 1648. године „креиран је нови систем суверених држава у оквиру анархичног система међудржавних односа“ (Словић, 2017, 216). Нове, суверене државе успостављене из средњовековног система успешно су успоставиле државну власт над страновништвом своје територије. У овом периоду формира се централизована суверена држава која има монопол стварања правног поретка и спровођења закона на својој територији и независна је у спољним пословима (Beetham, 1984, 208). Суверенитет је, у том смислу, посматран као камен темељац националних држава којима је гарантовано право на самоопредељење, једнакост између држава, принцип немешања у унутрашње ствари других државе. Дакле, првобитно, термин суверенитет је изражао замисао о успостављању коначног и апсолутног ауторитета у политичкој заједници (Hinsley, 1986, 1). Са друге стране, према виђењу Посавецу, идеја суверенитета представљала је само први степен развоја модерне државе која је имала за циљ омогућавање мира (Posavec, 1993, 150). Ипак, признавање највише, независне и правно неограничене државне власти над својом територијом и становништвом наметнуло је потребу за заштитом националних интереса и територијалног интегритета.

Међутим, овакво државоцентрично схватање суверенитета подлегло је под притисцима глобализације. До промене у погледу схватања концепта суверености долази, „од прве половине двадесетог века, када је сувереност отворено почела да се оспорава или релативизира као одлучујуће својство државе“ сматрајући да у том погледу не одговара новој друштвеној реалности (Митровић, 2010, 73). Глобализација као универ-

залан „процес светске економске, политичке и културне интеграције и унификације“ (Ћирић, 2017, 567) допринела је деградацији државног суверенитета. Овај процес је у летеатури означен као десуверенизација. Донекле, овом процесу придружила се и сама држава тако што се при стварању и приступању међународним организацијама, путем међународних уговора, својевољно одрекла дела своје самосталности и независности и пристала на политички ауторитет органа у чијој власти учествују многе државе. Тако на пример, према мишљењу аутора који се слажу да је са процесом глобализације отпочео процес и десуверенизације, Европска унија представља унију држава чланица које су чланством умањиле своју спољну и унутрашњу самосталност и независност тако што су Европској унији „пренеле“ део свог суверенитета са циљем постизања јединствене економске и социјалне политике, као и постизање моћнијег, уједињеног политичког утицаја на догађаје у свету који самостално не би могле да имају. Ипак, са друге стране, мора се поћи од тога да је државна суверена власт јединствена и недељива, да се државе не одричу свог суверенитета већ уласком у Европску унију и у друге међународне организације државе својевољно признају органе и надлежност надржавних ентитета у појединим областима политике у којима су раније уживале искључиво право одлучивања.

Очигледно је да суверене државе нису одувек биле присутне, односно да су људи свој политички живот у заједници организовали на различите начине. Међутим, радикално је схватање да суверена држава, као основни облик политичког и друштвеног организовања друштава, неће бити увек присутна. Ова претпоставка оправдава се тврђењом да је државно уређење историјска институција обликована од стране људи у одређено време и да држава као друштвена организација има своје предности и недостатке који се временом мењају. У том смислу, сматра се да ће надржавни ентитети глобалног карактера, као напреднији и бољи облик друштвеног организовања бити прихваћени, а држава као облик превазиђена и напуштена (Jackson, Sorensen, 2013, 10). Ипак, држава је централна институција светске политике и мали су изгледи да ће се такво схватање о сувереној држави у догледној будућности променити, без обзира на то што је међузависност држава на светском нивоу изузетно велика. Уз то, „веома је тешко замислити глобални политички систем у којем народи (тј. садашње државе) губе свој суверенитет, а да при томе није добоко неправедан и нужно насилан“ (Станар, 2021, 175). Имајући у виду промене које се дешавају, можемо закључити да држава успева да на свој начин одговори на њих настојећи да сачува сувереност која јој је својствена.

Ставови о нестајању суверенитета и државе осим што су радикални, они су у неку руку и погрешни јер је суверенитет био и остаје „главно средство заштите крхким државама против спољног интервенционизма, који је ретко мотивисан хуманитарним

разлозима, већ најчешће себичним геополитичким интересима“ (Вукадиновић, Аврамовић, 2014, 43). Другим речима суверенитет и данас представља „правну препреку страном мешању у јурисдикцију држава“ (Jackson, 2005, 73). Такве гаранције потврђене су норма Повеље УН којима се прокламује развијање односа заснованих на поштовању равноправности и самоопредељењу народа (чл. 1.), принципу суверене једнакости свих чланова организације (чл. 2.), доктрини неинтервенције и праву држава на индивидуалну и колективну самоодбрану (чл. 51.).

Државни суверенитет и међународни односи

Сувереност, као одређујуће својство државе постаје општеприхваћено у деветнаестом веку, и то превасходно, ширењем теорија о народној суверености и правној држави. Међутим, развојем утопијске идеје о стварању светске државе, успостављањем великог броја међународних организација, формирањем војних савеза и изузетно велика социјална и економска међузвизности и велики број облика међународних сарадња доводи до тога да поједини аутори негирају (Леон Диги, Едгар Морин, Радомир Лукић) или указују на слабљење суверенитета (Нил Мекормик). Према томе, традиционално схватање концепта суверенитета које подразумева „независност државе у међународним односима која произилази из унутрашњег суверенитета те државе“ (Стојадиновић, Матић, 2014, 91.) почиње да се оспорава. Другим речима, измењена политичка стварност савремених међународних односа неминовно је утицала на модерно схватање суверенитета. У правцу прилагођавања концепта суверенитета актуелној стварности установљена је „теорија уставног плурализма по којој државе нису једина места на којима може да се пронађе сувереност“ (Митровић, 2010, 74). Међународне прилике су постале такве да намећу ограничавање спољашњег суверенитета како би се успоставила компромисна решења и коректни међународни односи између чланица светске заједнице. Ипак, са друге стране веома је важно да унутрашњи суверенитет остане апсолутан како би се онемогућило мешање других држава и међународних субјеката у унутрашња државна питања, зато што поједине надлежности и послови морају остати у искључивој надлежности власти матичне државе. Дакле, са унутрашњег становишта суверенитет подразумева да је државна власт највиша, неограничена и неприкосновена, док посматрано споља државна власт је независна и у односу са другим властима држава у међународним односима равноправна.

Полазећи од наведеног, међународни односи имају значајни утицај и улогу у схватању концепта суверености државе и том смислу их је потребно анализирати. Државе се међу собом разликују, а за међународне односе важан је њихов економски потенцијал, политичка моћ и утицај њихових институција, технолошки развој, војна моћ, природна богатства, величина територије, број становника и друго. Без обзира на

поменуте разлике, као што је већ напоменуто, на међународном плану суверене државе су независне и међусобом равноправне. Ипак, при анализи међународних односа теоретичари се преваходно фокусирају на велике силе (САД, државе Западне Европе, Русија, Кина) док мале, неразвијене и слабе државе маргинализују сматрајући да немају значајнији утицај на систем међународних односа. У том контексту, према Андерс Вивелу малим државама остаје да поштују и следе правила игре јер када су правила успостављена оне су биле слабе да би биле узимане за озбиљно. Тако да, када је реч о међународним односима малим државама преостају две стратегије; скривање или удруживање (Wivel, 2010, 15).

У савременим условима државе, и да то желе, не могу бити изоловане једне од других. Напротив, оне осим што имају заједничке границе ступају у различите савезе, организације и бројне облике сарадње настојећи да остваре заједнички интерес успостављајући и одржавајући међународне односе. Највећи број држава настоји да ступи у коректне и пријатељске међународне односе. Ипак, постоје и оне државе чије је наступање крајње непријатељско. Премда, је спољни суверенитет, који се везује за односе између држава дефинисан међународним правом, моћне државе чији се национални интереси сукобљавају са интересима слабијих држава неретко покушавају политичким притисцима да ограниче њихов суверенитет како би их остварили на штету малих и немоћних. То значи да, док с једне стране стоје државе које као водеће светске силе уживају апсолутни и јединствен суверенитет, с друге стране су слабије и немоћне државе које су принуђене да трпе утицај најмоћнијих држава како не би довеле у питању своју државност. Између осталог, то је један од примарних разлога због којих се сматра да су данас једино суверене оне државе које су економски и војно моћније у односу на друге. Ипак, уочавамо да је појава „нових центара моћи, пре свега Кине, Русије, али и Бразила и Индије уз истовремено опадање моћи западних држава неизбежно довело (...) до тренда јачања држава, али искључиво оних које располажу довољном моћи да се одупру диктату САД и њених западних савезника“ (Стојадиновић, Матић, 2014, 92).

Данас, у свету постоји велики број међународних организација које имају задатак и одговорност да успоставе стабилан, безбедан и предвидив међународни поредак. Упркос заједничком труду, свет се периодично суочава са појединим кризама различитог карактера (економске, финансијске, енергетске кризе, пандемије, оружани сукоби и друго). Непожељне последице ових догађаја се, најчешће, брзо “осете” широм света, управо, због велике повезаности држава. Тако претња одређене државе, убрзо постаје глобалан проблем, а мере које одређена државна власт самостално предузима недовољне да се изазов савлада. У том погледу, држава постаје све мање способна да савлада кризу, а сарадња на међународном нивоу је неопходна. Премда међународна заједница тежи да заједничким напорима пронађе решења за овакве ситуације, природно

је да државе улажу више напора да заштите своје интересе и вредности и да буду апсолутно независне приликом доношења одлука, јер на крају националне вредности имају приоритет над економском и сваком другом сарадњом. Суочене са изненадним савременим изазовима, државе су увиделе да, у појединим ситуацијама могу рачунати једино на сопствене капацитете, те их у том смислу, морају континуирано развијати и унапређивати како би се на њих могле ослонити у непожељним и неповољним околностима. Тако су на пример, државе чланице Европске уније, између којих до тада нису постојале физичке државне границе, у периоду корона вируса вратиле исте како би контролисале кретање људи који само пролазе или долазе на њихову територију. У циљу борбе са актуелном епидемиолошком кризом државе су доносиле различите одлуке и свака од њих је имала свој систем правила која су представљала израз борбе са ковид кризом. Све чешће смо сведоци да на одређене догађаје, који својим последицама битно мењају светски поредак, није могуће утицати, и у вези са тим, концепт суверенитета можемо посматрати као правни и политички феномен који се сходно међународним приликама адаптира како би одговорио на нове историјске околности.

Државе настоје да задрже апсолутну сувереност, а новоуспостављене државе желе да је стекну. Како би заштитиле свој територијални интегритет, суверенитет и друге националне вредности држава ступа у различите односе међународне сарадње које сматра корисним за њен даљи развој, напредак и просперитет, док са друге стране спречава утицај страног деловања који сматра штетним за њену безбедност, политичку и економску стабилност и територијалну целовитост. Стално присутне хегемонијске амбиције једне или групе држава над другим државама употребом различитих механизма (међународни притисци, ограничавање суверенитета) нарушавају међународне односе држава и води нестабилности и несигурности, глобално. Зато, по правилу, жеља за доминацијом се прикрива пријатељским радњама, јер „очувања статуса добронамерног хегемона или одговорног субјекта спречава велике силе да маневришу против интереса малих држава јер би такви поступци упозорили друге државе и самим тим би се створиле препреке за остваривање спољнополитичких интереса“ (Rostoks, 2010, 99). Према томе, замисао према којој односи између власти држава треба и могу да буду хетерархијски, а не хијерархијски је више идеал него реална могућност. Све док је присутнија жеља за доминацијом, уместо за сарадњом државе морају чувати свој суверенитет. „Занемаривање суверености држава има за циљ да уклони правне препреке за интервенције тј. да оправда и легитимише интервенцију. Мада себе назива космополитским, то схватање је у ствари интервенционистичко и реалполитичко у корист доминантне светске силе“ (Вукадиновић, Аврамовић, 2014, 45).

Закључак

Сувереност представља правно политички институт који је уско повезан са државом, односно са државном влашћу. Реч је о сложеном теоријском појму за који се везује велики број теорија. Од успостављања па све до данас, дакле у периоду од XVII до XXI века, концепт суверенитета је еволуирао прилагођавајући своју суштину значајним историјским променама. Поред тога што теоретичари правних, политичких и других друштвених наука не постижу сагласност око самог значења суверености и њених обележја, као резултат измењене слике савременог света, у литератури наилазимо на различита мишљења о томе да је суверенитет апсолутан и неприкосновеном, затим, у извесном смислу ограничен или чак не постоји. Другачији, а у појединим случајевима, супротни и међусобно искључујући ставови допринели су релативизацији овог појма. У том погледу, новија литература наглашава одступање од тзв. вестфалског суверенитета.

Анализирајући концепт суверенитета увиђамо да на сувереност државе утиче велики број чинилаца међу којима незаобилазан утицај имају међународни односи. Пријатељски односи између држава, по правилу, заснивају се на поштовању узајамне независности и принципу равноправности. Ипак, на међународној сцени издвајају се државе које у међународне односе ступају са позиције светске силе у намери да своје државне интересе и циљеве наметну читавој светској заједници. Овакав хијерархијски однос представља посебну потешкоћу за слабе и мале државе. Из тог разлога је важно да државе буду и остану суверене како би уживале право да имају коначну власт у политичким стварима које се тичу њених грађана. Исто тако, суверенитет може бити средство којим нејаке државе ограничавају утицај и онемогућавају спровођење империјалних пројеката моћних држава. Некада униполарни свет, постаје вишеполаран, а измењена слика међународних односа даје могућност да ослабљен суверенитет држава поново добије на значају.

Литература

- Beetham D. (1984). „The future of the nation state“, in McLennan, Gregor, Held, David, Hall, Stuart (eds.), *The Idea of the Modern State*, Open University Press, p. 208-222.
- Hinsley, F.H. (1986). *Sovereignty*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Jackson R. (2005). „*Classical and Modern Thought on International Relations: From Anarchy to Cosmopolis*“, Palgrave Macmillan.
- Jackson Robert, Sorensen Georg (2013) „*Intorduction to International Relations – Theories and Approaches*“, Oxford: Oxford University Press

Posavec Z. (1993). "O suverenitetu", *Politička misao*, (4): str. 148-155.

Rostoks, Toms (2010) „Small States, Power, International Change and the Impact of Uncertainty“, in Robert Steinmetz, Anders Wivel (eds.), „*Small states in Europe: challenges and opportunities*“, (pp. 87-101.) Ashgate Publishing, Farnham.

Wivel A. (2010) „From Small State to Smart State: Devising a Strategy for Influence in the European Union“, in Robert Steinmetz, Anders Wivel (eds.), „*Small states in Europe: challenges and opportunities*“, (pp. 15-29.) Ashgate Publishing, Farnham.

Вујаклија М. (1986) „*Лексикон страних речи и израза*“, Београд: Просвета.

Вукадиновић Г., Аврамовић Д. (2014.) „*Увод у право*“, Нови Сад. *Енциклопедија политичке културе* (1993.), Београд

Митровић М. Д. (2010.) „*Теорија државе и права*“, Београд: Досије

Повеља Уједињених нација (2022), [Web log post]. https://ius.bg.ac.rs/wp-content/uploads/2020/10/povelja_un.pdf приступљено 09.09.2022.

Словић, С. Ж. Срђан (2017), „Вестфалски мир - вододелница нове улоге државе у међународним односима“, *Баштина*, (43), стр. 209-219.

Станар Ж. Д. (2021). „*Етика међународне политике*“, Београд: Добротољубље.

Стојадиновић М., Матић П. (2014.). „Десуверенизација националних држава у процесу глобализације“, у Ковачевић Брацо (ур.), *Зборник радова Глобализација и сувереност са освртом на Босну и Херцеговину* (стр. 87-95.), Бања Лука.

Ћирић А, (2017) “Утицај глобализације на правну регулативу међународних економских односа,” *Зборник радова Правног факултета у Нишу*, (76): стр. 563-593.

THE CONCEPT OF SOVEREIGNTY IN THE CONTEXT OF CONTEMPORARY INTERNATIONAL RELATIONS

Summary

Sovereignty as an essential element of the state and it has been analysed in different ways throughout political and legal history. The different interpretation of the concept of sovereignty is a consequence of its complexity and the fact that a sovereign state is a part of the international order together with other supranational entities that seek to enjoy a certain political influence and power. Globalization processes and the establishment of a large number of international organizations resulted in a significant relativization of Boden's understanding of the concept of sovereignty, which implies that state power is supreme, independent and unlimited.

Bearing in mind that on the one hand there is a sovereign state, as the basic form of political organization of a society, and on the other hand there is an international community, the question of sovereignty in the modern age arises and how it is affected by international relations. The interdependence of states in various social and political fields is obvious, while changes in international relations, indirectly or directly, affect the relations of states as subjects of international law. Despite globalization, the development of supranational and transnational entities, after significant international events such as the epidemiological, energy and economic crisis, the current armed conflict, we occasionally observe a trend of strengthening the traditional meaning of the concept of sovereignty. In this regard, this paper aims to indicate that the sovereignty of the state in the period of international and national challenges gains importance, especially for the reason that it represents the primary means of protecting the state's integrity. Key words: sovereignty, state, de-sovereignization, international relations, globalization

УДК: 32/33:[616.98:578.834(100)

Политикологија

COBISS.SR-ID 79868169

бр. 2/2022, год 1, vol. 2.

Оригинални научни рад

стр. 23-36

Рад примљен 10.07. 2022.

Рад прихваћен 21. 09. 2022.

ИДЕНТИФИКОВАЊЕ ПРОМЕНЕ ИЗАЗВАНЕ КОВИД 19 И ОДРЕЂИВАЊЕ МЕЂУНАРОДНИХ ОДНОСА РАВНОТЕЖЕ СНАГА

Проф. др Иван Петровић

Факултет за међународну политику и
безбедност Универзитет Унион - Никола Тесла

Резиме

Недостатци глобалног и националног друштва настали су пандемијом Ковид 19. Превентивне мере услед пандемије; физичко дистанцирање, карантини, затварање граница, забрана путовања и излазака из куће, изазвало је тектонске промене у понашању свих земаља.

На индивидуалном плану, рађају се негативни утицај на свакодневни живот људских бића. Доживљај изолованости и усамљености у свету резултирали су несигурношћу, изолацијом и конфузијом. Бројни стресови опште популације донели су стања страха, анксиозности и депресивности.

Настала је угроженост слободног протока људи, робе и капитала међу државама. Ономогућена трговина или производни процес, довео је до недостатка новца у буџетима и самим тим и до немогућности да се изврши модернизација.

Разне врсте безбедности су угрожене, обзиром да за њих је неопходно квалитетно привређивање унутар земаља, али и трговина са другим. Забележено је значајно смањење економског раста, или чак његовог пада. Ипак, у овој ситуацији, поједине државе су профитирале. Све ове промене, довеле су до заокрета у светским дешавањима који се свакако одражава и на сам систем безбедности.

У међународним односима је поставља питање равнотеже снага међу светским силама.

Кључне речи: Ковид 19, међународни односи, равнотежа снага.

Увод

Вестфалским миром одређени број земаља је добио територије, некима од њих је потврђен суверенитет преко територија, одређени су оквири савременог међудржавног уређења који су на снази и данас, рат више није третиран као споразум теолога и војних поданика, привилеговане су Шведска, Француска и њихови савезници... На сцену су ступили уговори у надлештву професионалних дипломата и ратника који су се заклели на верност служењу својим државама.

Након Другог светског рата настаје период хладноратовске напетости и затегнутих односа у трајању од четири деценије. Свекодневницу је обележавала неизвесност у политичким односима, али и у животима обичних грађана. Напетост је одржавана мноштвом глобалних војних криза почевши од оне у Ирану 1946. године, до ратова у бившој Југославији, те покушаја рушења власти у Совјетском савезу 1991. године. У том периоду је реч о историјско- политичком току криза које су могле да изазову ескалацију биполарног света.

Последње две деценије двадесетог века на међународном плану десиле су се радикалне, историјске промене; 1989. године срушен је Берлински зид, годину дана касније Немачка се ујединила. Овим је нестао један од највећих симбола хладног рата, садржан у политичком, војном, идеолошком... сукобљавању Истока и Запада, сукобљавању два блока, две водеће светске силе-Совјетског Савеза и Сједињених Амричких Држава. Резултат тога је да Немачка и данас игра много значајнију улогу у Европи и укупним међународним односима.

Распад СССР-а пре тридесет година уводи нови светски поредак и доминацију САД-а.

СФРЈ је до деведесетих година овог века на окупу држала међународна ситуација, много више него њене унутрашње силе. То је период новог стварања конекција у међународним односима. Међу највећим последицама распада некадашње Југославије су жртве, разарања, прекид комуникације међу људима и раскид пријатељстава.

Овако, кратко наведено, потврђује чињеницу на међународни односи припадају савременој историји народа. Они обухватају економију, трговину, размену производње, добара, новца, као и области политике и културе. Амерички и британски аутори наводе битне дисциплине за међународне односе: међународно право, међународне економске односе, дипломатску и војну историју, међународну политику, међународне организације, колонијалну владавину и вођење спољних послова. Други аутори предност у науци међународних односа одређујући природима и елементима моћи држава, а посебно “равнотежи снага”, “колективној безбедности”, вођењем и одлучивањем у спољној политици, те факторима који делују на основна кретања у међународним односима.

Последње, скоро три године свет се сусрео с пандемијом Ковид 19 која је разоткрила је све недостатке глобалног и националног друштва. Планетарни простор заузели су несигурност, изолација и конфузија. Изложеност бројним стресовима у општој популацији резултирао је учешћем доминантног стања страха, анксиозности и депресивности. Поред наведеног, превентивне мере физичког дистанцирања, карантини, забране путовања и излазака из куће, рађају негативни утицај на свакодневни живот људи, укључујући доживљај изолованости и усамљености.

Пандемија је изазвала тектонске промене у понашању свих земаља. Земље света увеле су различите мере којима је заједнички елемент неки облик карантина. Неке од њих су се одлучиле и на затварање граница или проглашење ванредног стања.

Овај проблем обележава нарушавање идеје о слободном протоку људи, робе и капитала међу државама јер било који аспект друштвеног привређивања, у својој потпуности ослања се на функционисање економије.

Када је у питању безбедност, поента није ништа другачија. За њу је неопходно квалитетно привређивање унутар земље, али и трговина са другим земљама. Ономогућена трговина или производни процес, доводи до недостатка новца у буџетима и самим тим и до немогућности да се изврши модернизација.

Настали привредни или трговински дефицит током пандемије диктира задуживање држава у форми кредита. Забележено је значајно смањење економског раста, или чак

његовог пада. Ипак, у овој ситуацији, поједине државе су профитирале. Све ове промене, довеле су до заокрета у светским дешавањима који се свакако одражава и на сам систем безбедности.

У међународним односима је поставља питање свесности раста Кине и трансфера моћи према азијско-пацифичкој регији, надметање САД-а и Кине које представља главно обилежје међународних односа у будућности.

Идентификовање промена изазваних Ковид 19 на планетарном нивоу

Децембар 2019. године, обележио је необичне случајеве запалења плућа регистрованих у Кини, а само два месеца касније, у фебруару 2020. године 45 држава широм света пријавиле су заражена људска бића, да би у марту исте године била проглашена пандемија Ковида 19, од стране Светске здравствене организације /СЗО/.

Једно од нових искустава целог света је настала криза у облику пандемије Ковид 19, за коју ни једна земља на свету није била припремљена.

Пандемију Ковид 19 потребно је посматрати на свим нивоима, обзиром да је значајно променила индивидуалну, државну и међународну безбедност, економске апекте и рецесију, међународне односе и последично односе снага међу великим силама.

Истина је да савремено људско биће данас живи у „друштву ризика“, опсесивно забринута за своју безбедност и веома је осетљиво на најмањи знак њеног угрожавања. Ризици су преобразили савремени свет. Уколико се деси њихово игнорисање, дешава се подстицање њиховог раста и експанзија. Међутим, они нису само голе опасности, него су и шанса за профит, јачају напетости између оних који профитирају од ризика и оних који су њима погођени (Бек, 2011).

Није ново да изложеност друштава кризама обележава историју и савременост, носећи са собом специфичност, неочекиваност, догађаје изван рутине, низ догађаја који производе висок ниво неизвесности и претње. Овим се ствара дисфункција у механизму друштвеног функционисања, угрожава се нормални друштвени поредак и безбедност, а на индивидуалном нивоу повезане су с психолошким стресом због застрашујућег искуства.

Од самог њеног почетка постојале су реалне дилеме, не само оне које траже време да би се на њих дали поуздани одговори, већ и оне које се тичу самог порекла вируса. Дру-

штвене мреже су везале истомишљенике у теоријама о томе шта „стоји иза свега“. Развиле су се разне теорије завере које су нудиле покушаје објашњења догађаја као последице тајног плана моћних људи за остварење неких циљева (Douglas et al., 2019).

Ковид 19 је унео страх међу многе и сигурно осећање проблема са менталним здрављем и после пандемије.

Пандемија Ковид 19 угрозила је људску безбедност носећи са собом несигурности и рањивости појединаца. Три стуба људске безбедности; слобода од страха, слобода од депривације и слобода да се живи достојанствено су угрожени у овој кризи, уносећи небезбедност. Поред тога, људски животи су угрожени, угрожени су и необезбеђени пристојни услови за живот. Све заједно значајно је подрило животне услове људи и довело до пораста појава које угрожавају њихове животе. Живот у страху и социјалној искључености, страх за здравље и неизвесно елиминисање опасности која угрожава физички интегритет, снажно су утицали на људску безбедност. Она је повезана и са социјалним системима, „са комплексним друштвом које подразумева све већи број и разноликост његових делова, разноликост специјализованих друштвених улога, број присутних различитих друштвених личности и разноликост механизма за њихово организовање у кохерентно, функционално друштво као целине“ (Tainter, 1988).

Упркос проглашењу ванредног стања, могуће је само нагађати шта би тек било да ванредно стање није било проглашено. Овде на сцену ступа менталитет становништва при доношењу одлука, управо због начина размишљања, општег нивоа културе и генералног стања у друштву. Сам чин проглашења био је потребан јер је омогућио властима да, чак и репресивним мерама, спроведе одређену борбу против ширења заразе и ограничи број новооболелих.

Изнета мишљења стручњака често цу била политички, а не стручно мотивисана. Политичари су негирали постојање пропуста и пребацивали одговорност на грађане. Поред наведеног, информационо комуникационе технологије у управљању пандемијом, су биле недовољно коришћене. Резултат свега наведеног је био значајно угрожавање људске безбедности, пада поверења у институције, али и до јачања покрета антиваксера.

Како ниједна држава на свету није била довољно спремна да се суочи са пандемијом Ковид 19, разлике међу њима наспрам људске безбедности, развијености здравствених система, болничких капацитета и броја стручњака, нису много помогле да криза Ковид 19 не постане системска криза.

С друге стране, у средишту безбедности државе налази се суверена држава, њен „опстанак“, државна територија и национални суверенитет као виталне вредности и интереси. Здравствена питања морају бити укључена у оквире глобалне безбедности који се односи на способност здравствених ризика да негативно утичу на националну безбедност државе. Ако је економија у рецесији, подела између богатих и сиромашних слојева друштва се повећава. Надаље, повећани ниво сиромаштва заузврат изазива социјално незадовољство и пружа плодно тле за развитак насилних облика понашања.

Последњи скуп разлога односи се на високу стопу смртности у пандемији, када број људи у ризику од болести достигне ниво који прелази у домен националне безбедности. Задатак државе, тада, је био да заштити грађане квалитетним здравственим и економским мерама. У сваком случају, ова небезбедност сматра се као спољна претња. Стање међународних односа у којима се чланови међународне заједнице осећају безбедним и сигурним и у којима постоје изграђени ефикасни механизми заштите националних држава од свих облика угрожавања и угрожености њихове безбедности је међународна безбедност. Међународне вредности које се штите прокламује међународна заједница, међународне организације и савези држава. Оне подразумевају међународни мир и безбедност човечанства, сарадњу и пријатељске међудржавне односе, међународну помоћ угроженим народима и државама, међудржавну и међунационалну толеранцију. У најширем могућем значењу, појам међународне безбедности односи се на стање у коме дешавања унутар једне државе не угрожавају друге државе и људе који у њима живе (Robinson, 2008).

Тако дефинисана међународна безбедност представља одсуство рата између држава, али и одсуство других претњи које могу погађати више држава, попут међународног тероризма, нуклеарних акцидената, транснационалног организованог криминала, климатских промена, илегалне прекограничне миграције...

Кризу Ковид 19 покренули су глобално ширење и последице заразе новим вирусом, за који није постојала вакцина ни терапија. Изазов је био да се обузда ширење заразе и обезбеди здравље. Многе међународне организације и наднационална тела прихватају концепт управљања који обухвата коришћење правила и норми и успостављања надлежности, улога, пракси и ограничења ради усмеравања понашања ка постизању жељеног колективног исхода (The Public Sector Committee, 2001).

Многи економски поремећаји у свету настали су као последица пандемије Корона 19 вирусом, тако да се може говорити о глобалној кризи. Светска трговинска организација процењује пад обима светске трговине робом за 9,2% у 2020. години. У односу на

тај трговински пад који је настао у првој години владавине вируса, у 2021. години се већ предвиђа раст од 7,2% . Све процене су крајње опрезне и подвлаче немогућност тачнијих и сигурнијих процена, због немогућности предвиђања трајања пандемије и немогућности предвиђања мера влада држава у спречавању ширења вируса (Јелисавец-Трошић, Тошовић-Стефановић, Ристановић, 2021).

Ширење вируса Корона 19 изазвало је дубоку глобалну рецесију, кризу каква до сада није постојала. Ни једна земља света није била, нити је имуна на економске падове.

Ковид 19 рецесија, позната и као „Велико закључавање“ и „Велико заустављање“, је огромна глобална рецесија која је почела непосредно пре него што је уследила пандемија (Волф, 2020). Први велики знак рецесије био је пад берзе 20. фебруара, што је било пуних месец дана пре првог наређења за „закључавање“ у Сједињеним Државама /Ислам,2020/. Међународни монетарни фонд известио је 14. априла да су све земље Г7 већ ушле или улазе у „дубоку рецесију“ и да је већ дошло до значајног успоравања раста економија у настајању. (Gopinath, 2020). Више од трећине светске популације је у блокади што је изазвало озбиљне последице за економије широм света, а дошло је до стагнације берзи и активности потрошача широм света (International Monetary Fund, 2020). Брзо повећање незапослености на глобалном нивоу погоршава глобалну кризу. Јергин (Yergin 2020) наводи пад цене нафте изазваним нафтним тарифним ратом између Русије и Саудијске Арабија 2020. године. Корбишлеј (Corbishley 2020) таргетира колапс туризма, угоститељства, енергетске индустрије и значајан пад потрошачке активности у односу на претходну деценију. Глобална тржишта акција срушила су се у проценту око 20 до 30 крајем фебруара, марта 2020. године. „Током пада, глобална берза је направила невиђене и нестабилне промене, углавном због екстремне несигурности на тржиштима“ (Samuelson 2020). У martu 2020. године роџиње манична куповина акција на америчкој берзи од стране кинеских инвеститора /Ахерн, 2020/. Економска изолација многих земаља нарушава ренационализација међународних ланаца снабдевању. У том случају би цена је висока. Зато је, у овом времену, било потрабно јачање међународног трговинског система.

Међународни односи и равнотежа снага

Далеке 1981. године Центар за контролу болести (ЦДЦ) у Атланти, установо је појаву новог, до тада непознатог обољења АИДС-а, па се почетак ове епидемије везује се за ту годину. У то време, релативно млади људи са оштећеним имуним системом су обољевали од запаљења плућа, а код једног броја потпуно здравих, запажен Капоши сарком /врста рака коже/ којима је такође био оштећен имунолошки систем. Оно што је било карактеристично је чињеница да су обе групе биле оболеле особе, млађи мушкарци,

истополне сексуалне оријентације. У тако насталој здравственој арији САД је следећих двадесет година био доминантан финансијер глобалних напора за борбу против ове болести. САД су допринеле са више од деведесет милијарди долара глобалним напорима за борбу против сиде. Дата средства су могућила добијање антиретровирусне терапије за продужење живота за више од 24 милиона људи. Од 2003. године ова држава је обезбедила више од 70% донаторских средстава за ХИВ/АИДС.

Утицај учесника међународних организација и држава у међународним односима се мењају. У проналажењу решења међународних криза некада је била ослабљена позиција међународних организација, поготово код давања привремених, уместо трајних решења. 11. септембар је донео почетак нове ере у систему међународних односа. Према Смитх-у /2003/, „догађаји од 11. септембра уздрмали су цео систем и изазвали његову промену. Оваква ситуација је тада, довела у питање нови систем међународних односа“.

Пандемија корона вируса дошла је у време велике неизвесности у свету. Свет је последњих година почео да се мења. Настаје време промене моћи великих сила, или језиком у међународним односима-транзиција великих сила.

Појава Корона 19 вируса је вероватно најзначајнији догађај од почетка 21. века. Она је променила савремени живот, глобализацију и односе међу земљама. Када је цео свет скоро стао због пандемије Корона 19 вируса, која је почела у Кини, а потом у целом свету, довела је поново у питање систем међународних односа. Та здравствена криза је и економска с драматичним смањењем економске активности, незапослености и губитка прихода широм света у којој је глобални одговор био углавном некоординисан.

За овај глобални проблем СЗО је захтевао је да свака држава брине о себи и реши проблем на националном нивоу. Поновна појава националне државе, недостатак међународних организација у решавању проблема, слабљење међународне сарадње, смањење зависности од иностранства и добијање на значају области као што су наука, здравство и информатика били су знакови нове ере у међународном систему. У анархичном међународном систему Ковид 19 и пост-Ковид 19, где националне државе делују саме и не постоји врховни ауторитет, концепти „војне моћи“ и „економске моћи“, као и феномена „јаке државе“ добио ново значење са новим концептима као што су „здравствени систем“, „ланац снабдевања“ и „капацитет за хитне случајеве“. Откривена је перцепција „нове претње“ која се развија око пандемије, уместо спољних претњи као што су миграција и тероризам. Међународни систем је покушао да се редефинише у светлу ових концепата (Ulutas, 2020).

У том контексту, садржај многих појмова као што су претња и безбедност се променио у овом новом периоду. Феномен „безбедности“ је постао концепт „здравља“, а не војног и политичког садржаја. Међутим, у међународном систему, држава која сама делује и бори се против глобалне пандемије на националном нивоу створила је концепт „новог национализма“ (Voods, 2020).

Систем међународних односа у периоду после Ковид 19 карактерише државу као главног актера и губљење значаја међународних организација. Садржај појмова самодејства и безбедности, моћи и успешне државе се мења, а сарадња и глобализација су у другом плану.

Међутим, актуелна здравствена криза утиче и на глобалне односе између великих сила, у економском и геополитичком смислу.

Пандемија Ковид 19 прети да превазиђе највећу економску кризу још од 1929. године. Очекује се пад светског БДП-а што ће довести до великих последица по привреду држава. Све ово свакако ће утицати и на геополитичку слику света (Штавланин, 2020).

Европска унија суочава се са бројним изазовима услед различитих потреба и реакција држава чланица, а у позадини кризе траје сукоб Саудијске Арабије и Русије поводом цене нафте. Сукоб између Сједињених Америчких Држава и Кине, који је постојао и пре корона вируса, услед епидемије је интензивирао С друге стране, Кина активно ради на стварању имиџа земље која је неопходна за решавање пандемије Ковид 19, понајвише кроз пружање хуманитарне помоћи, али и путем све агресивније пропагандне кампање / Да ли ће Кина после пандемије постати глобални лидер?/.

Међународни односи у 2020. години су били различити од ранијих. Подељеност америчког друштва, турбуленције широм постсовјетског простора, рат између Јерменије и Азербејџана, излазак Велике Британије из Европске уније, нови талас тероризма у Европи, остала су у сенци и пандемије. „Доба короне“ назив је за нову епоху међународних односа у којој живимо и тренутно је неизвесно докле ће оно трајати (Трапара, 2021).

САД је био и остао на врху листе највећих економија у свету, Кина на другом месту, али је дошло је до значајне промене у куповној моћи. Наиме, куповна моћ САД износи скоро 21,5 билиона долара, док куповна моћ Кине износи нешто више од 27 билиона долара /World Population Review, 2020/. Глобална пандемија значајно је допринела оваквим резултатима.

Захваљујући њима, могуће је видети да може доћи до великих проблема када је у питању тренутни светски економски поредак, поготово имајући у виду раније поменути агресивну инвестициону политику коју Кина заступа последњих година.

Током жестоког трговинског рата наметнутог од стране САД и пандемије вируса Ковид 19 која је парализовала светску економију, ретко ко је очекивао да ће кинески робни извоз током 2020. године порастати за 3,6 %, и то у исто време док је светска робна трговина опала за 5,6 %. У новембру 2020. раст кинеског робног извоза је износио чак 21,1%, што је најбржи месечни раст још од 2011. Последично, удео Кине у глобалном извозу порастао је у септембру 2020. на рекордних 14,3%, поручује Николић (2021).

У сваком случају, оцењује се да би корона могла да преобликује светски поредак, те да ће САД због ње бити принуђене да се одрекну амбиција глобалне силе. Браун и Ванг (Brown, Wang 2020) поручују да је ширење коронавируса један од одлучујућих геополитичких тренутака у модерно доба, који ће имати последице не годинама, већ деценијама, а неке од најважнијих су већ видљиве: враћање физичких и трговинских баријера које је глобализација претходно била уклонила; улазак у нову верзију Хладног рата, у којој ће се САД и Кина не само додатно удаљити и стратешки надметати, већ бити и у отвореном непријатељству.

Николић додаје да је те исте године Кина је постала највеће извозно тржиште за ЕУ, а да је додатна подршка њеном глобалном положају било је потписивање Инвестиционог споразума са ЕУ. У новембару месецу 2020.године Кина је постигла споразум у Регионалном свеобухватном економском партнерству који окупља 15 азијско-пацифичких држава и покрива готово трећину светске популације и глобалног БДП-а, чинећи Асоцијације нација Југоисточне Азије /ASEAN/ највећим трговинским блоком на свету.

Кина, Јапан и Јужна Кореја су се први пут удружили у једном трговинском споразуму који, између осталог, предвиђа умерено и релативно споро смањење царина и бирократије, једноставнији оквир за права интелектуалног власништва и улагања, хармонизацију стандарда и смерница о правилима порекла.

У том смислу, бивши немачки политичар Јошка Фишер предвиђа да ће Кина бити стављена у средиште највећег светског подручја слободне трговине, повезујући огромно кинеско тржиште са тржиштима АСЕАН-а, укључујући и важне америчке савезнице попут Јапана, Јужне Кореје, Аустралије и Новог Зеланда, са јединим важним регионалним играчем у којем је изостављен САД. С новом зоном слободне трговине, по њему, доћи ће и нова геополитичке стварности. Мрежа зависности настаће око Кине,

јачајући њену позицију. Док Кина из корона кризе излази јача, Америка је слабија, што ће имати далекосежне геополитичке последице. Кина ће бити на добром путу да постане доминантна сила у свету.

Међутим, постоји свест САД-а у односу на раст Кине и трансфера моћи према азијско-пацифичкој регији. Нема никакве сумње да ће надметање САД-а и Кине представљати главно обиљежје међународних односа у будућности.

Горе наведена анализа није потпуна без улоге Русије. Супарништво САД-а и Русије се интензивирали након сукоба у Украјини и окупације Крима. Ово је опасније од „старог“ Хладног рата, обзиром да поседује три глобална актера.

Односи Русије и Кине описују се као „стратешки савез у настајању“. Но нису сви у Русији одушевљени таквом сурадњом. Руски сигурносни аналитичар Александар Чрамшикин тако сматра да ће превелика сурадња с Пекингом довести до дугорочних проблема за Москву. Чрамшикин додаје да Кина жуди за руским ресурсима и територијем. За њега је партнерство Москве и Пекинга резултирало “проблемима који су све гори услед застрашујуће неједнакога билатералног односа у корист Пекинга”/Дијановић, 2022/.

Закључак

Пандемија Корона 19 представља пандемију незапамћених размера. Она је уздрмала свет и пореметила нормално функционисање друштвених процеса, као свака криза демаскирала је све мане и врлине људских бића, али и држава.

Иако је будућност неизвесна ипак је могуће је наслутити одређене исходе тренутачних дешавања у смислу међународних односа равнотеже снага.

Као лидер против вируса Корона 19, наметнула се Кина коју је вирус прву погодио и која је, прва успела да сузбије пандемију. Она је, након тога покренула је своју привреду и економију, кренула је у дипломатско-хуманитарну офанзиву и дала енормну медицинску помоћ многобројним земљама. Одговор на то је било поверење у њу и наклоност ових држава. Упоредо с тим, куповна моћ Кине је значајно порасла, превазишавши куповну моћ САД-а, па се може закључити могућност промене на лествици економске моћи.

Европска уније је, у почетку пандемије, била у најмању руку, збуњена, не пружајући помоћ најугроженијим државама чланицама. Водећа држава ЕУ Немачка, само се борила унутар својих граница, доста успешно. Али, Европска унија има финансијску предност с којом ће компензовати слике о свом постојању.

И САД су се окренуле унутрашњости својих граница. У том времену је она запоставила сопствену позицију у свету.

На геополитичком плану, време пандемије донело је потрагу са статус светског лидера. Утицај и присуство Кине у европским државама ће порасти, а самим тим и њено присуство.

Међутим, почевши од односа снага међу великим силама, сада као и након пандемије, неће бити превеликих промена у погледу најјаче и друге најјаче земље на свету. На првом месту је САД, на другом налази се Руска Федерација, док су Кина и Индија на трећем и четвртном месту.

Литература

Чланци:

- Бек, У. (2011). *Светско ризично друштво-у потрази за изгубљеном сигурношћу*, Нови Сад: Академска књига.
- Brown, Kerry and Ruby Congjiang Wang. 2020. "Politics and Science: The Case of China and the Coronavirus". *Asian Affairs* 51(2): 247–264.
- Douglas, K. M., Uscinski, J. E., Sutton, R. M., Cichocka, A., Nefes, T., Ang, C. S., Deravi, F. (2019). Understanding conspiracy theories. *Political Psychology*, 40, 3-35.
- Јелисавац Трошић, С.Тошовић-Стевановић, А. Ристановић, В. (2021) *Криза светске економије на почетку ХХИ века*, Београд: Институт за међународну политику и привреду.
- Robinson, P., (2008). *Dictionary of International Security*, Cambridge Polity, London.
- Трапара, В. (2021). Међународни односи у доба короне:преиспитивање концепта ентропије. Originalan научни рад, *Biblid*: Vol. LXXIII, br. 1, str. 39–57
- Tainter, A., J. (1988). *The Collapse of Complex Societies*, New York, Cambridge University Press.

The Public Sector Committee, Governance in the Public Sector: A Governing Body Perspective, *The International Federation of Accountants*, New York, 2001, pp. 57-58.

Ulutas U. [2020]. *Post-Coronavirus Global Trends, Post-COVID-19 Global System: Old Issues, New Trends*, ed. U. Ulutaş, Ankara: SAM Publications.

e-izvori:

Wolf, M. (2020). *The world economy is now collapsing*. Financial Times. Pristupljeno, 11.09.2022. na: <https://www.ft.com/content/d5f05b5c-7db8-11ea-8fdb-7ec06edeef84>

Islam, F. (2020). *Coronavirus recession not yet a depression*. BBC News. Pristupljeno, 13.09.2022. na: <https://www.bbc.com/news/business-51984470>

Gopinath, G. (2020). *The Great Lockdown: Worst Economic Downturn Since the Great Depression*. Pristupljeno, 13.09.2022. na: <https://blogs.imf.org/2020/04/14/the-great-lockdown-worst-economic-downturn-since-the-great-depression/>

Yergin, D. (2020). *The Oil Collapse*. Foreign Affairs. Pristupljeno, 13.09.2022. na: <https://www.foreignaffairs.com/articles/2020-04-02/oil-collapse>

Corbishley, N. (2020). *The \$1.5 Trillion Global Tourism Industry Faces \$450 Billion Collapse in Revenues, Based on Optimistic Assumptions*. Wolf Street. Pristupljeno, 14.09.2022. na: <https://wolfstreet.com/2020/03/30/the-1-5-trillion-global-tourism-industry-faces-450-billion-collapse-in-revenues-based-on-optimistic-covid-19-assumptions/>

Samuelson, R. J. (2020). *Opinion | What the Crash of 2020 means*. The Washington Post. Pristupljeno, 14.09.2022. na: <https://www.washingtonpost.com/opinions/2020/03/11/what-crash-2020-means/>

Ahern, B. (2020). *China Market Update: Chinese Investors Buy Stocks While Foreigners Flee*. Forbes. Pristupljeno, 14.09.2022. na: <https://www.forbes.com/sites/brendanahern/2020/03/13/china-market-update-chinese-investors-buy-stocks-while-foreigners-flee/#465b37137b03>

Smith S. (2003). *The End of the Unipolar Moment: September 11 and the Future of World Order*. Retrieved Pristupljeno 15.09.2022. na: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0047117802016002001>.

Woods E.T. (2020). *COVID-19, Nationalism, and the Politics of Crisis: A Scholarly Exchange*. Retrieved Pristupljeno 18.08. 2022. na: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/nana.12644>.

World Population Review. (2020). *GDP Ranked by Country 2020*. worldpopulationreview.com. Pristupljeno 19.09.2022. na: <https://worldpopulationreview.com/countries/countries-by-gdp>

Nikolić, G. (2021) *Ko je svetska ekonomska sila broj 1: Da li je Kina već prestigla Ameriku?* Pristupljeno 19.09.2022. na: <https://www.rts.rs/page/oko/sr/story/3229/ekonomija/4253673/uspon-kineske-ekonomije.html> Dijanović, D.(2022), Utjecaj korona-krize na promjene

u međunarodnim odnosima, pristupljeno 19.09.2022. na: <https://hrvatska-danas.com/2020/10/10/utjecaj-korona-krize-na-promjene-u-medunarodnim-odnosima/>

Da li će Kina posle pandemije postati globalni lider? Pristupljeno 20.09.2022. na: <https://talas.rs/2020/04/06/da-li-ce-kina-posle-pandemije-postati-globalni-lider/>

Štavljanin, D.(2020). *Hoće li Kina iskoristiti pandemiju da preuzme globalno vođstvo od SAD?* Pristupljeno 21.09.2022. na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/kina-pandemija-globalbo-vodstvo-sad/30507768.html>

IDENTIFYING THE CHANGE CAUSED BY COVID 19 AND DETERMINING INTERNATIONAL RELATIONS OF THE BALANCE OF POWER

Summary

The shortcomings of global and national society were caused by the Covid 19 pandemic. Preventive measures due to the pandemic; physical distancing, quarantines, border closures, bans on travel and leaving the house, caused tectonic changes in the behavior of all countries. On an individual level, a negative impact is born on the daily life of human beings. Experiencing isolation and loneliness in the world resulted in insecurity, isolation and confusion. Numerous stresses of the general population have brought states of fear, anxiety and depression.

The free flow of people, goods and capital between countries has become crowded. Disabled trade or the production process, led to a lack of money in the budgets and, therefore, to the impossibility of modernization.

Various types of security are at risk, considering that they require high-quality economic development within countries, as well as trade with other countries. A significant reduction in economic growth, or even its decline, has been recorded. Nevertheless, in this situation, some countries have profited. All these changes have led to a turn in world events, which is certainly reflected in the security system itself.

In international relations, the question of the balance of power among world powers is raised.

Keywords: Covid 19, international relations, balance of power.

УДК: 167 Кун Т.

167.7

COBISS.SR-ID 79917577

Оригинални научни рад

Политикологија

бр. 2/2022, год 1, vol. 2.

стр. 37-52

Рад примљен 14.07. 2022.

Рад прихваћен 21. 09. 2022.

ТЕОРИЈСКО ОДРЕЂЕЊЕ И ЗНАЧАЈ ПРОМЕНЕ ПАРАДИГМЕ – СТУДИЈА СЛУЧАЈА ТОМАСА КУНА¹

Илија Кајтез, редовни професор²

Факултет за међународну политку и безбедност,
Универзитет Унион Никола Тесла, Београд

Бојана Ружичић, докторанд³

Факултет политичких наука, Београд

Резиме

Текст се бави основном идејом да се јасно види шта је то друштвено-историјска парадигма и шта све утиче, како и због чега долази до промене парадигме у једном друштву, времену и/или области људског и друштвеног живота. Идеја рада је да се преко студије случаја и важног дела *Структура научних револуција* Томаса Куна виде све добре и лоше стране и недостаци представљања једног периода, времена и/или области друштвеног живота само једном кључном парадигмом. Анализирајући научну заснованост аргументације садашњих и нових друштвено-политичких парадигми, текст ће идентификовати кључне теоријске грешке и могуће импликације на свет.

¹ Чланак је настао као резултат рада на научном пројекту УПДППМО “Утицај друштвених и политичких парадигми на међународне односе” финансираног од стране Универзитета Унион- Никола Тесла у Београду

² e-mail: ilijasbm@ptt.rs; ikajtez@unionnikolatesla.edu.rs

³ e-mail: ruzicic.bojana@gmail.com

Промене свих досадашњих парадигми у међународним односима и међународној политици подразумевају и утемељење на одређеним научно-теоријским законитостима, које дају теоријску основу за промену и примену нове парадигме за одређено време, период живота људске заједнице или одређене области људског деловања. Неопходно је појаснити, идентификовати и критички анализирати научне теорије на основу којих се изграђује оправданост промена парадигме али и видети које су то све критичке примедбе које се могу с пуним правом истаћи у промени парадигме у међународним односима. Понуђени текст настоји идентификовати и анализирати савремене промене друштвених и политичких парадигми у међународним односима нужно их мора и научно вредновати, односно критички размотрити њихову теоријску и методолошку основу. Данас је то од нарочите важности, имајућу у виду да се у савременом свету све настоји објаснити на један рационалан и научно-теоријски заснован начин.

Кључне речи: парадигма, теорија, науке, револуција, социологија, политикологија

Увод

Научно -теоријска заснованост парадигме је од кључног значаја да се схвати и појасни сам појам парадигме, затим да се правилно објасни који су то сви друштвено-историјски узроци који утичу на промену неке друштвене или научне парадигме. Зато треба критички схватити шта је у одређењу парадигме теоријски и научно чврсто и нужно утемељено, а које су све слабости и оправдане примедбе које се могу свакој парадигми приписати. Ово је врло важно да би се схватило у којој мери рецимо можемо пратити промену садашње друштвено-историјске, политичке и геополитичке парадигме униполарности и израстања парадигме међународних односа мултиполарности и у које теоријске, практичне, нормативне и етичке замке у тој промени парадигме не би смели некритички да западнемо. Нажалост, често се научна аргументација одлука, поступака и пракси темељи на идеолошким, интересним, политичким и прагматским тумачењима правно-политичких теорија, што представља огроман проблем у свим међународним односима будући да се на темељу научног оправдања и политичке аргументације у даљој перспективи генеришу правне регулативе које нормирају реалност међународних односа. Детаљном критичком анализом теоријско-нормативних темеља аргументације у дискурсу међународних односа понуђени текст ће надамо се идентификовати и елаборирати (не)утемељеност научно-теоријске оправданости постојећих и/или нових парадигми у међународним односима.

Анализа исправности и моралне оправданости постојећих друштвених и политичких парадигми међународних односа, као и њихових промена, захтева примену методо-

логије која омогућава оптималну анализу примене етичких (филозофских) концепата у специфичном пољу политике и међународних односа. Стога, методологија мора да нам омогући оптималан мултидисциплинаран приступ који дозвољава истраживање, упоређивање и анализу феномена специфичних за области филозофије, политикологије, социологије, права. Поред примарних и елементарних аналитичко-синтетичких научних метода (дедукција, индукција, анализа и синтеза), у сврху разматрање моралне оправданости поступака и пракси у међународним односима неопходно је користити и историјско-компаративни метод, историјску анализу, анализу случаја, каузалну анализу и анализу садржаја, али и специфичну методу мисаоног експеримента. Поступци синтезе и потом генерализације омогућиће прецизну научну евалуацију постојећих друштвених и политичких парадигми, али и процеса њихових промена као и настанка нових парадигми у међународним односима.

Томас Кун: Структура научних револуција

Томас Кун⁴ (*Kuhn Thomas Samuel*, 1922-1996) у свом делу „Структура научних револуција“⁵ се бавио питањем дисконтинуитета, односно испрекиданошћу историје

4 “Кун Томас...Амерички филозоф науке, који је нарочито постао познат када је 1962. године објавио књигу *Структура научних револуција*, свакако једно од најутицајнијих дела у савременој филозофији науке. У току уобичајених периода развоја, према Куну, свака наука функционише према стабилним парадигмама знања. Међутим, када се стекну услови, руше се старе парадигме и научни системи, тј. формулишу се нови стожери људског знања, у појединим сегментима бивства. Главна дела: *Коперниканска револуција*; *Структура научних револуција*; *Извору за историју квантне физике*.” (Коларић, 2010. стр. 190-191.)

5 Нема много књига у свету које у своме и нарочито будућем времену остави дубок и неизбрисив траг. Управо је књига Томаса Куна, који је половином XX века објавио своје капитално дело *Структура научних револуција* које је довела до популаризације науке и изазвала велико интересовање унутар филозофских и научних кругова, као и бројне контроверзе, полемике и критике. Наравно, сва велика дела нужно наилазе на различита мишења, перцепције и вредносне судове. Судбина је то само значајних дела, подвига и великих људи. Остале књиге, просечни животи и обични људи буду прећутани, брзо заборављени и заувек ишчезли. Књига Томаса Куна је утицала на читаве генерације пре свега историчара науке али и на научнике у свим другим друштвено-хуманистичким дисциплинама. Можемо без претеривања рећи да је неведено дело једно од кључних за филозофију, социологију, културолошке науке као и за разумевање природних наука. Кун тврди да свака наука има идеолошку структуру као и политичке револуције. Кун сматра да су научници, филозофи и историчари увек износили сопствене научне погледе као највишу тачку које је човечанство досегло у томе времену и/или епохи. Кун релативизује идеју прогресивизма и сталног напретка и поставља оправдано питање да ли наука и знање прате константу и неку праву линију. Можемо ли оправдано говорити и о утицају других различитих мишења или алтернативних метода које доприносе прогресу и науке и друштва. Кун када је поставио ова важна питања половином XX века он је задао ударац превласти прогресивизму и тада владајућем мишењу. Ми бисмо могли додати да сада на светско-историјском плану да ли су идеологија униполаризма једине дозвољене, признате и од свих жељене или васколиким светом владају паралелно и многе друге друштвене и политичке вредне вредности, парадигме и идеје које изграђују и постојећи и нарочито будући свет. Монопол једне парадигме није могућ јер је свет сувише сложен, комплексан, шаролик и противречан.

науке. “Кун одбацује до тада широко распрострањену концепцију кумулативног научног развоја, коју сматра митом, истичући да до истинских промена долази путем научних револуција, односно сменом парадигми.” (Ritzer, 1997, стр. 411-412). Тако је и филозоф Карл Попер⁶ (Sir Karl Raimund Popper 1902–1994) тврдио да у науци нема никакве акумулације знања, већ напротив, наука је сачињена од низа револуционарних, теоријских преврата. Прастаро је филозофско и онтолошко питање да ли светом влада континуитет или дисконтинуитет или друго врло важно питање да ли светом влада нужност или случајност, односно детерминизам или индетерминизам. Одговора на ова питања је много кроз историју филозофије али људског слагања нема нити га може бити, не зато што је сваки филозоф као мудар човек то намерно желео него су питања била и јесу сувише сложена и компликована, динамична и тајновита да би у науци или филозофији могло бити само слагања и сагласности по сваком питању о човеку, свету и животу. Мудри људи у природним и друштвено-историјским наукама не очекују само хармонију, једногласје и монопол на Истину.

Томас Кун за владајућу теорију у некој области користи термин „парадигма“.⁷ То је врло значајан појам у његовој целокупној теорији. Кун сматра да су парадигме неке врсте интелектуалних оквира које омогућавају истраживање. Он доказује да у најдужем периоду људске историје није постојала доминантна парадигма која би имала примат, већ су постојала различита гледишта, схватања и школе, при чему ниједна од њих није имала водећу, главну улогу. Кун на примеру физике коју је он изузетно познавао и написао је неколико књига из те научне области показује да још од античког доба и све до XVII века није постојало општеприхваћено становиште о природи светлости, већ „уместо тога постојао је изванредан број ривалских школа и подшкола, од којих је већина прихватала ову или ону варијанту епикуровске, аристотеловске или платоновске школе“ (Кун, 1974, стр. 53). Имајући у виду да у том дугачком временском периоду нема општеприхваћене парадигме: „све чињенице које би могле бити у вези са развојем дате науке изгледаће подједнако релевантне.“ (Кун, 1974, стр. 56). Он уводи и

⁶ Карл Попер је познати енглески филозоф аустријског порекла. “Заступа специфичну неопозитивистичку позицију с елементима критичког рационализма...Поपर одбацује негирање метафизике, као оне која исказује бесмислене ставове, као и критеријум верификације. Уместо верификације Попер покушава оправдати критеријум оповргавања ...Појединачна опажања не могу дефинисати и верификовати, односно потврдити општи исказ, али га могу оповргнути, па је стога потребно непрестано трагати за негативним, оповргавујућим случајевима. Попер критикује како есенцијализам филозофије науке, тако и разне конвенционалистичке и инструменталистичке теорије класичних и савремених доктринарних позитивиста. Напредак људске спознаје може се утврдити у смислу негације мита и његовог претварања у науку: знање...науке напредује методом експеримената и погрешака, претпоставки и њиховог добијања... Као филозоф друштва и културе, критикује оштро готово целокупну социјалну филозофију и математички начин посматрања у историјским наукама...” (Grlić, 1982, str. 331-332)

⁷ “Парадигма (грч. *paradeigma*) пример, узор. У филозофији су нап. Платонове идеја парадигма за појавни свет. Парадигматичан=узоран”. (Filipović, 1984, str. 243.)

Иван Коларић за појам парадигма у своме *Филозофско теолошком лексикону* пише: “Парадигма... Термин чија конотација углавном: узор, образац, пример...Кун сматра да свака наука следи неки оквир или парадигму, као што су речимо Њутнови Принципи темељ за физичаре.”

још један важан појам у своје разумевање науке а то је појам *незрела наука*, у којој имамо више једнаковредних парадигми и тек успостављањем сагласности научника о прихватању једне парадигме долази до преласка у нормалну, односно *зрелу науку* (Marcus, 2005, p. 58,59). Према мишљењу Томаса Куна, парадигма је више од пукe хипотезе или теорије, и она дефинише и „хоризонт очекивања“ у коме се одређена наука у извесном историјском периоду креће или има очекивања. Дакле, људско мишљење одређено је извесним „предрасудама“, онемо што претходи расуђивању. Кунове парадигме имају управу такву функцију у науци. Колику улогу имају људске предрасуде⁸ и у којој мери оне обликују наш процес сазнања најбоље показује пример који је Томас Кун дао илуструјући како се понашају испитаници када уоче неправилности у посматрању.⁹ Класични примери парадигме јесу птоlemeјска¹⁰ или Њутнова и Ајнштајнова теорија.

Када влада једна парадигма настаје период тзв. нормалне науке (*зреле науке*-тврди Кун), чија структура одговара позитивистичкој визији кумулативног раста знања. У свом делу Кун заправо даје акценат на проблеме са којима се наука суочава у оквиру свог развоја. Парадигма је неприкосновена, а главни задатак научника јесте да се баве загонеткама унутар саме парадигме. Решења ових загонетки увећавају укупно научно знање. Међутим, овде настаје озбиљан проблем и важан недостатак Кунове науке. Први проблем се односи на доминацију парадигме или „монопол парадигме“ у области научног мишљења. Ми бисмо рекли да је сваки монопол у било којој науци или области људског деловања увек име смтри. Владајућа парадигма не трпи никакве супарнике, никакве конкуренте. (Воткинз, 2003, стр. 44). Кун сматра да у периоду нормалне науке, дакле зреле науке, постоји само једна владајућа парадигма, која је доминантна, односно негира могућност истовременог постојања две или више парадигми. С друге стране, у

⁸ „Теорије...ако и немају исту спознајну моћ, имају једнака спознајна права да објасне и разумеју појаву, чиме се одбија помисао о теоријском анархизму, али и помисао о монополу једне теорије над другима. Није реч о томе који је теоријски приступ исправан, већ је исправно да се приступи предмету са више страна. Само тако се појаве гледају различитим теоријским очима. Они који гледају свет једним оком, гледају га кроз предрасуду. Уместо да потврде своје теорије, они потврђују своје предрасуде. Ко каже да је без предрасуда не види да то што каже јесте једна предрасуда. Имати једно теоријско становиште исто је као имати један прозор у свет“. (Шушњић, 1998, стр. 242.)

⁹ Два научника су, у циљу испитивања улоге људских предрасуда, испитаницима на делић секунде показали карте за покер кроз специјално намењен отвор. Ове карте су биле необичне: пик је био црвене боје, а каро црне. Резултати су показали да при кратком разгледању испитаници нису уочили да са картама нешто није у реду. Што су дуже гледали на карте, код испитаника се прво јављао осећај нелагоде, па збуњеност и неодлучност, да би тек после врло дугог разгледања у карте схватили и уочили недоследности. То је оно што су неки од античких филозофа смело тврдили да нас чула varaју.

¹⁰ Клаудије Птоlemeј (II век) из Александрије, последњи од великих математичара, географа, астронома, астролога у Хелади. Он је сакупио целокупно дотадашње астрономско знање и објавио га у свом капиталном делу *Велики зборник астрономије*. Ово дело ће под називом *Алмагест* у Европу много векова касније донети Арапи. Птоlemeј је прихватио геоцентрични систем па је говорио да су звезде закачене за небеску сферу, да се Земља налази у њеном центру, а да Сунце и планете круже око Земље. Геоцентрични систем је тек одбачен у XVI и XVII веку у корист хелиоцентричног система након Коперникових, Кеплерових и Галилејевих открића.

социологији као најопштијој науци о друштву, од њеног настанка (1841) истовремено егзистира већи број парадигми, које на потпуно другачији начин посматрају и објашњавају друштво, државу и човека као социјално биће. Овакву идеју је Ђуро Шушњић представио у своме делу *Отпори критичком мишљењу* (1989) упоређујући марксистичку и функционалистичку концепцију друштвене стварности, које су, насупрот тврдњи Томаса Куна истовремено присутне у социологији, упркос радикално различитој слици друштвене стварности: Професор Ђуро Шушњић пише: „Тамо где функционалисти говоре о стабилности, марксисти говоре о нестабилности. Тамо где функционалисти истичу интегрисаност, марксисти наглашавају сукоб. Тамо где функционалисти наглашавају равнотежу, марксисти истичу нарушавање равнотеже. Тамо где функционалисти указују на сагласност, марксисти указују на борбу интереса.

Тамо где функционалисти упозоравају на ред, марксисти истичу критику свега постојећег. Тамо где функционалисти предлажу организацију, марксисти предлажу револуцију“ (Шушњић, 1989, стр. 64). Из овога јасно произилази закључак који је за Куна поразан а то је да би он социологију пре сместио у пред-парадигматско раздобље, одређујући је као *незрелу науку*. А то није тачно. А суштина сваке науке и добре теорије је да што више тежи ка Истини.¹¹ Аутори који није на страни научне истине није у доброј позицији ни пред својом научном заједницом нити пред светом науке нити пред будућношћу. Томас Кун има ту врсту проблема.

Међутим, у одређеном тренутку предвиђања која произилазе из парадигме долазе у сукоб са експерименталним резултатима. Кун даје акценат на анализи радикалних, односно коперниканских обрта који се догађају у структури саме науке.

„Нормална наука“, тврди Кун, нема одговор на кризу која постаје све акутнија, дубља и изразитија. Главни резултат научних револуција јесте промена парадигме. Марио Цекић, дипломирани социолог у свом тексту: „Структура научних револуција: о неким слабостима Кунове концепције научних револуција“ о самој промени парадигме пише: “Кунову теорију научног прогреса можемо приказати следећом схемом, коју је Џорџ Рицер дао у свом делу *Модерна социолошка теорија* (1996): *Парадигма I* → *нормална наука* → *аномалије* → *криза* → *револуција* → *парадигма II*. Сажето речено, Кун сматра да је у једном периоду наука доминантно одређена једном парадигмом, и то је период нормалне науке, где су активности научника усмерене искључиво ка проширивању и

¹¹ Јаков Јукић се пита о судбини истине у наше постмодерно време: „У постмодерном друштву нема више јавно важећих и опште прихваћених истина које би биле неупитно посредоване појединцу. Зато живимо и умиремо сами ...Не постоји, дакле, ошта истина него једино моја истина. Свако је протеран у угао са својим малим делом истине. Смисао који се даје животу и смрти не наилази више на једногласни пристанак свију ближњих. Отуд произилази да је прва и најтежа траума модерног човека баш у том дробљењу и делењу истине, што онда нужно одговара успостављању једне опште неистине у друштву. Тако релативност свега носи нужно релативизацију појединца и његове истине“ (Јукић, 1991, стр. 220.)

даљој артикулацији саме те парадигме. У одређеном периоду долази до јављања аномалија, које су увертира у кризно стање науке. Аномалије се јављају јер се владајућом парадигмом не могу објаснити нови феномени, а само гомилање тих аномалија доводи до кризе у науци, која се решава сменом парадигми, односно научном револуцијом где се формулише нова парадигма (парадигма II), а стара се одбацује. Нужност решавања аномалија и кризе изазване њима се огледа у томе што наука односно тадашња владајућа парадигма¹² у таквој ситуацији није у стању да се даље развија.” Дакле, научници који раде у оквиру дате владајуће парадигме, сусрећући се са бројним кризама те исте парадигме покушавају да је спасу измишљајући гомилу хипотеза, које је Кун назвао *ad hoc* хипотезама. Овакви покушаји остављају трагове на саму првобитну парадигму- парадигма губи првобитну једноставност и елеганцију.¹³ Ми бисмо додали и уверљивост, дакле и животворност. Када се нерешене загонетке гомилају настају периоди „кризе парадигме“. Кун тврди да после ове кризе појављује се нова парадигма, којој претходи научна револуција. Томас Кун заправо не говори ништа о томе да и нова парадигма може доживети судбину своје претходнице. Нова парадигма је заправо само ипак парадигма, која може временом, са развојем технике и технологије и научног сазнања показати готово све недостатке као и њена претходница. Чини се да Кун сувише оптимистично верује у моћ нове парадигме, јер она није ништа друго него акумулирано знање претходне парадигме у коју је уткан стваралачки напор и дар истраживача старе парадигме и генијалност научника нове парадигме. Иначе, са револуцијом и револуционарним скоковима је увек проблематично то што врло оштро и радикално дели старо и ново, оно што је било и оно чему се тежи, док је еволуција ту много опрезније и рекли бисмо ипак плодноснија. Револуционарни скок је легитиман у друштву и наукама али доноси са собом много проблема, јер ништа ново није настало из ничега и оно само по себи мора да носи много старога у својим недрима.

12 „Историју друштвених и хуманистичких наука обележавају раздобља изразите прекоћи неког појма (теорије, парадигме, епистеме, уверења, традиције, програма, итд.) над осталима, када тај појам постаје стожером целокупног научног погледа на стварност. Тако се око неког кључног појма окупљају мислиоци овог или оног правца, школе, покрета или чак једног времена. Садржај и обим тог појма одређују оквири унутар кога је могуће постављати питања и давати одговоре. Када се исцрпе број питања односно одговора унутар оквира таквог творног појма, наступа време понављања и досадног потврђивања већ откривених истина. Потреба за свежим кључним појмом, то јест свежим теоријским- методолошким становништем, постаје неодложна.” (Шушњић, 1998, стр. 190.)

13 Узмимо за пример неолиберлану парадигму. Шта је остало од основних принципа и вредности либерализма у садашњој стању или стадијуму развоја капитализма. Наведимо само шта либерализам значи у свом изворном облику и шта је остало од њега сада у његовом изворном облику . “Либерализам је друштвени систем у коме се грађанину препушта што је могућа већа слобода у привредним или другим друштвеним односима, што значи да се забрањује какво мешање државе тако и друштвених организација у живот друштва...Слабљењем капитализма и буржоазије слаби и либерализам у корист интервенционизма сваке врсте, пре свега етатизма...” (Социолошки лексикон, 1982. стр. 319.)

Оно што јесте посебно проблематично у Куновој тези, јесте то што није баш сасвим прецизно и јасно дефинисао појам „парадигма“.¹⁴ Чини се да ни сам Кун није имао јасну и прецизну дефиницију овог појма, поготово не у друштвено-историјским наукама. Кун се као човек који се пре свега бавио истраживањем природних наука, суочио са свом тежином, али и лепотом филозофије. Заправо, основни проблем са којим се сви истраживачи друштвених наука суочавају јесте како дати што целовитију, тачнију, кохерентнију и свеобухватнију дефиницију обиља метафизичких, апстрактних појмова као што су: слобода, једнакост, правда, толеранција и други. Парадигма је главна, стожерна идеја, својеврсни поглед на свет, научно сазнање. Због тога што је научни процес сазнања жив, динамичан и плоносан, развој техничко-технолошких открића и методолошких поступака научницима омогућава да дођу до нових, дубљих спознаја које на критички, фундаменталан начин доводе до угрожавања и урушавања владајуће парадигме. Кун сматра да је парадигма оно што чланови једне научне заједнице деле и обратно једна научна заједница састоји се од људи који деле једну владајућу парадигму. Он заступа тезу по којој само једна парадигма заузима монополски положај и пориче могућност истовременог постојања различитих, ривалских парадигми у зрелој науци. Управо ово јесте једна од главних недостатака Кунове теорије. Већ смо говорили да са аспекта социологије као фундаменталне друштвене науке, неодржива је Кунова теза о владавини само једне парадигме.¹⁵ Супротно томе, у социологији као релативно младој науци, на самом почетку њеног уобличавања можемо уочити постојање најмање две доминантне парадигме. Међутим и временом, као и са развојем социологије као науке, долазило је до бујања бројних парадигми и различитог виђења друштвене стварности. Од времена када је формирана социологија као најопштија друштвена наука, можемо уочити постојање такозваног идејног дуализма у социологији. Са једне стране се налази позитивизам који је настојао да својим теоријским уверењима и ставовима допринесе позитивном гледању на капитализам као друштвено-економску формацију. Поред позитивизма, постоје бројне теоријске школе у социологији које су настојале да говоре у прилог опстанка поретка, односно система, као што су на пример: организам, механицизам, функционализам, структурализам, системска теорија, прагматизам.

14 Кун чак у Постскрипту наводи како је њему наклоњен читалац Мастерман нашао да је он појам парадигма употребио на 22 различита начина. Ипак треба овоме додати и мишљење професора Шупњића да Кун: „није скоро ништа рекао о парадигмама у области друштвених наука.“ (Шупњић, 1989. стр. 62).

15 „Чињеница да једна теорија има превласт над другом не мора се приписати спознајној вредности теорије, већ моћи групе која иза ње стоји са свим својим ван-спознајним интересима. Тако једна теорија не мора доказивати своју спознајну моћ: своју премоћ може захвалити институционалним, политичким, идеолошким или чак војним силама које иза ње стоје. Наравно, теорија која нема такмаца мора бити најбоља. Зато се овде залажемо за право сваке теорије да се окуша на чињеницама јер се неким теоријама чак и не омогућава да буду испробане у искуству. Више штете чињеницама може да нанесе једна теорија која им се намеће него више теорија које покривају њихове различите стране и односе.“ (Шупњић, 1998, стр. 243.)

Насупрот томе, и са друге стране, марксистичка теорија настаје као реакција и критика свега постојећег, владајућег капиталистичког поретка. Обе ове парадигме, потпуно другачије гледају на постојећу стварност и капиталистички поредак, али и на улогу коју би социологија као наука требала да има. Као реакција на овај својеврсни идејни дуализам у социологији конкретно се развија и трећа парадигма коју заговара Макс Вебер, који сматра да улога социологије мора да буде таква да она заправо буде „вредносно неутрална наука”. Све ове парадигме у социологији јесу у супротности, али то не значи да оне нису постојале једна поред друге, и да су на један или други начин утицале једна на другу,¹⁶ као ни то да је појава на пример марксизма нужно довела до одбацивања претходне парадигме рецимо позитивизма или функционализма. Данас социологију карактерише постојање плурализма бројних теоријских приступа и погледа на друштво и друштвене проблеме. Професор Ђуро Шушњић у свом делу *Религија II* сјајно примећује: „Што се може запазити са једног теоријског становништва, то није видљиво са другог, трећег...и зато их ваља бити свестан свих заједно. Имати социолошку машту значи моћи прелазити са једног теоријско-методолошког становишта на друго и увек бити свестан тога прелаза и могућности постављања другачијих питања.“ (Шушњић, 1998, стр. 241.) Зато је потребно и мудро послушати добронамерни савет професора Ђушњића: „У науци као рационалној делатности, сви теоријски приступи имају једнака права да добију свој облик и да се провере у искуству. Ниједан од ових приступа не треба унапред прогласити бољим¹⁷ или горим, иако је њихова хеуристичка плодност можда неједнака. На почетку истраживања не треба тврдити оно што можемо сазнати тек на крају. Нема теоријског разлога да се неки приступ унапред сматра вишим или нижим, иако се историјски то дешава.“¹⁸ Треба слушати мудре људе. Погледати на свет са висине и дубине њиховог сазнања. Мудраци света нам олакшавају научну спознају и штеде наше драгоцену време у спознаји тајни човека, света и бивства.

Исто тако, политикологија има различите парадигме и теоријске правце којима покушава да објасни свој специфичан предмет истраживања. Сваки од тих праваца се

16 „Показало се да једна теорија живи од недостатка друге, да своју снагу црпе из слабости друге. Свака теорија помаже да нешто научимо, али свака нас неосетно наведе да нешто занемаримо и заборавимо. Показало се да су веома различите у приступу, али да им је предмет исти и да их позива на сарадњу. Потврдило се да се различити теоријски приступи не искључују, јер је сам предмет на који се односе тако сложен да је његово објашњавање и разумевање нужно из различитих теоријских перспектива. Улазак сваке теорије у наш духовни склоп било је слично муњи која за тренутак обасја и учини видљивим нешто, па се онда повуче и остави траг у сећању“ (Шушњић, 1998, стр. 241.)

17 „Откуда онда у науци идеја о надређености или подређености неког теоријског приступа? Очигледно је да ова идеја не може доћи из науке као рационалног система, него изван науке, то јест из друштва, које је и само хијерархијски устројено и које ту хијерархију уноси и у науку, нарочито у науку као социјални систем. Хијерархијски дух унет из друштвеног система у један рационални систем у коме му заправо нема места, старији је и моћнији од крхке идеје о једнаким могућностима за сваку нову помисао, методу, теорију или технику“ (Шушњић, 1998, стр. 243.)

18 (Шушњић, 1998, стр. 243.)

разликује по свом онтолошком и епистемолошком приступу предмету истраживања, као и самом поимању предмета истраживања политикологије. Бројни су приступи у политикологији: бихејвиорализам, теорија рационалног избора, феминизам, марксизам, институционализам и други приступи, који сваки на себи својствен и посебан начин даје допринос научном сазнању.¹⁹ Оправданост бројних теорија у политикологији или било којој другој друштвеној науци оправдан је сложености и тешкој спознаји друштвених и историјских феномена. Зато са пуним правом професор Шушњић у своме капиталном делу *Религија I-II* на једном месту истиче: „Као што је застарео став да је само једна вера права а све друге криве, тако исто је погрешан став да је једна теорија истинита, а све друге су лажне.“²⁰ Велики писац Томас Ман нас упозорава да је потребно сваки друштвени феномен гледати на нови и посебан начин: „Увек би требало покушавати да све ствари, па и најобичније, које као да су ту и да постоје сасвим природно, сагледамо новим, изненађеним оком, као први пут. На тај начин оне поново стичу снагу којим изненађују уснулу у природном и разумљивом, и свет нам остаје свеж; иначе, пак, све заспи, живот, радост и изненађење. На пример, љубав...“²¹

Увек треба поново и изнова подсећати да истраживање друштвених, историјских и политиколошких феномена, појава и процеса далеко је сложеније и захтевније него што је то у природним, егзактним наукама. Како друштво чине појединци и друштвене групе, свако са својим вредностима, ставовима, предубеђењима, свешћу и подсвешћу, утолико је предмет истраживања друштвених наука сложенији. Сви ти појединци и друштвене групе често могу под утицајем бројних различитих околности да мењају своје мишљење и ставове, што додатно отежава истраживачки процес. Снажан утицај на истраживачки процес оставља и интерпретација истраживача, али и самих актера. Велики је број друштвених појава које су недоступне непосредном посматрању. За разлику од природних наука, наука о политици не изучава само оно што јесте, већ и оно што би требало бити, па самим тим она мора садржати и нормативни елемент истраживања. Данас у политикологији имамо плурализам, различитих и непомирљивих теоријских приступа, а сваки од њих је важан.²² Кунова теза о владавини једне парадигме, бар у домену друштвених наука, које су специфичне, комплексне и истражују људе и

19 „Ако знамо да ниједна теорија не покрива све чињенице или сва питања у вези са тим чињеницама, логично је да преостале чињенице или питања покрије нека друга теорија или теорије. Уколико постављају посве различита питања, утолико је спознајна вредност ових теорија неупоредива. Ово је уједно и доказ да је погрешно мислити о теоријским приступима искључиво као супротстављеним начинима гледања на стварност.“ (Шушњић, 1998, стр. 243.)

20 (Шушњић, 1998, стр. 243.)

21 (Ман, 1964. стр. 331.)

22 „Нема повлаштене тачке гледања: са сваке се види нешто што са других није могуће видети! Једна теорија није довољна да објасни и разуме друштвену стварност.“ (Шушњић, 1998а, стр. 189.)

заједнице једноставно не може да се одржи.²³ Посебно практично. Друштвене појаве, феномени и односи су исувише сложени, комплексни и динамични да бисмо могли да их објаснимо и сагледамо само из једне перспективе, из једне парадигме. Једног и јединог, дакле, повлашћеног угла гледања. Уколико можемо да се делимично сложимо са Куном када је у питању владајућа парадигма у природним наукама, утолико је његова теза о владавини доминантне парадигме у друштвеним наукама неодржива зато што свет није монолитан, него напротив, јединствен у својој различитости. Друштвене науке не могу постићи тражену егзактност и нужност природних наука. Тежња да се друштвени феномени истражују у складу са принципима на којима почивају природне науке датирају од самог утемељења социологије као најопштије науке о друштву. Према мишљењу Огиста Конта²⁴, који је кумовао имену социологије, све друштвене науке, уколико теже научности, морају се водити принципима научности, по узору на природне науке.²⁵ Жеља и тежња да се друштвене науке и друштвени субјекти истраживања ставе на чисте, хладне и рационалне основе науке није у потпуности могућа. Потпуно је разумљива тежња научника да буду што објективнији у својим истраживањима, али не треба занемарити и изгубити из вида специфичности предмета истраживања социологије и политикологије. Не смемо заборавити да је научник уједно и неко ко је члан одређене заједнице, неко ко има специфичан вредносни систем, неко са својим мотивима, жељама, интересима, надом и традицијом. Вредан је покушај ставити друштвене науке на основе и темеље природних наука и метода, али није потпуно могуће остварив. То не значи да научник не треба да тежи да буде што објективнији, јаснији и прецизнији у својим истраживањима. Додатни недостатак Кунове теорије огледа се и у томе што он своју теорију гради на обиљу примера из области природних наука, а пре свега физике и хемије. Стиче се утисак као да Томас Кун није имао довољно слуха нити разумевања за специфичност приступа истраживању друштвене стварности. Можда једноставно он није могао да буде неко други јер је он највећи део свог живота се бавио питањима физике.

23 Марио Цекић у свом тексту: *Структура научних револуција: о неким слабостима Кунове концепције научних револуција* пише: "...проблематични моменат, односи се на то да је нова парадигма неспојива са парадигмом коју истискује (Воткинз, према Куну, 2003: 45). Као што је већ истакнуто, у социологији не можемо говорити о једној доминантној владајућој парадигми, као што то Кун истиче, већ можемо говорити о више различитих парадигми које истовремено постоје. Међутим, и када дође до промене једне парадигме у социологији, она није у потпуности неспојива са парадигмом коју истискује, већ представља допуну, наставак и усавршавање претходне."

24 "Конт, Огист (Comte, Auguste, 1798-1857). Француски филозоф и друштвени теоретичар...Веровао је да људско друштво пролази кроз фазе као што су теолошка/милитаристичка и научно/индустријска као и прелазну или метафизичку фазу, где је сматрао да се налази Европа његовог доба...Насупрот Декартовом рационализму, веровао је да свака наука има своју сопствену методу, и да је њен развој условљен историјским нивоом који је постигла...Конт се сматра оснивачем позитивизма...Конт је био тај који је сковао термин „социологија“. (Bleekburn, 1999, str. 211-212)

25 Принципи научности су: објективност, прецизност, систематичност, општост и развојност.

Посебна проблематика Кунове теорије огледа се у његовом мишљењу да човек који, на пример, није хемичар или физичар, али који зна шта значи бити научан, односно уколико следи универзалне принципе науке, може доћи до научних закључака у тим областима. Изузетно је упитна ова Кунова тврдња. Проблематично је пре свега то што Кун не прави разлику између природе истраживања у природним и друштвеним наукама. Готово је немогуће за неког истраживача и научника из области друштвених наука, на пример политикологије или социологије да применом само универзалних принципа науке дође до научних закључака у области, на пример, квантне физике. За неког ко се бави друштвеним наукама и ко нема фундаментална сазнања из области физике, нити познаје специфичне терминологију и бројне формуле, мисаона именица је да дође до било каквих научних закључака у физици. Отежавајућа околност овоме је обично и чињеница да већину политиколога готово уопште не занимају, нити инспиришу истраживања у области квантне физике. Кун је износећи ову тврдњу био превише оптимистичан. Засигурно је да ће научници који су у некој другој поддисциплини физике или некој сродној природној науци, моћи уз изванредан напор да дођу до одређених научних закључака у другој области физике.

Појам који Кун посебно објашњава је појам „нормалне науке“. Нормална наука јесте заправо неки устаљени начин мишљења и понашања научника. Нормална наука се односи на активност у оквиру које већина научника неизбежно проводи скоро све своје време. Она често стоји на путу увођења фундаменталних новина зато што су оне у супротности са њеним темељима. Заправо Кун сматра да су операције дотеривања оно што ангажује већину научника током читаве њихове каријере. Прави научник, по природи ствари, мора бити критички настројен. Када наука постане посао, а не позив, онда имамо резултат окоштале, круте, бирократизоване научне заједнице. Уколико су научници бирократе, а не истински и стални, радознали трагаоци за истином онда на делу имамо рутину, а не занос истраживања научника. Научник увек мора да тежи да помера границе достигнутог сазнања, да стално буде радознали пионир истраживања, а не да се задовољава решавањем загонетке у оквиру постојеће парадигме. Прави, истински научник мора све доводити у питање, па и парадигму у којој истражује. Он мора живети у складу са Аристотеловим речима: „драг ми је Платон, али ми је истина дража“. Посебна проблематика нормалне науке и њене традиције јесте што она нема слуха за појаве које искачу из оквира владајуће парадигме, те појаве се прећуткују по моделу „Прокустрове постеље“. Куново тумачење нормалне науке у супротности је са појмом науке уопште. Смисао науке јесте трагање за новим, непознатим. Ко уопште може са сигурношћу тврдити да са успоставом нове парадигме неће доћи до појаве нове рутине и бирократизације у оквирима те исте парадигме, а самим тим до пропуштања нових важних истраживања. Ако посматрамо истинско одређење науке и научника која

пре свега подразумева радозналост, одлучност, инвентивност, увек трагање за новим и непознатим поставља се озбиљно питање да ли људи који се баве старом парадигмом се могу назвати научницима и да ли је њихов рад научни рад. Атрибут науке и научника могу поносно понети само они који теже да откривају ново и непознато. Успостављавање нове, револуционарне парадигме у науци²⁶ није гарант превазилажења свих њених ограничења у истраживању. Заправо, велика већина научника ће остати заробљена у оквирима нове парадигме. Проблем који свака парадигма носи јесте то што она нужно ограничава научника.

Кун заступа тезу да када нормална наука не може више да избегне неправилности са којима се сусреће, она улази у фазу кризе. Свакој научној револуцији²⁷ претходи криза која је уједно и основа револуције науке. Треба истаћи да Кун није узео у обзир могућност да криза неке парадигме не мора нужно значити да ће доћи до њеног одбацивања од стране научне заједнице. У друштвеним наукама неке парадигме су показале да су спремне да издрже кризни период. Типичан пример овде јесте парадигма марксизма. Напротив, марксизам као парадигма у кризи није нестао, чак штавише данас он у измењеној, ревидираној и прилагођеној форми опстаје и добија присталице у земљама које су традиционално изразито негативно гледале на ортодоксни марксизам.²⁸

Данас можемо говорити о плурализму у науци и сталним променама парадигми, али је ту пре реч о делимичним, него ли о апсолутним променама. Апсолутне промене, у чистом Куновском смислу, подразумевају неспојивост нове са старом парадигмом, док се делимичне промене, које су на делу у друштвеним наукама огледају у извесним променама и допунама старе парадигме чиме се успоставља нова која је прилагођенија актуалној ситуацији у друштву. Сваку научну револуцију карактерише одбацивање теорије коју је заједница у одређено време поштовала, јер су њихови принципи неспојиви. Посебно проблематично је његово становиште да је револуција специјална врста промене која укључује одређену врсту реконструкције групних аранжмана, али да она не мора нужно да буде крупна промена нити мора да изгледа револуционарно онима који су изван једне одређене заједнице која се састоји можда мање од 25 људи. Сам појам

26 „У друштвеним наукама не постоји теорија која би се слагала са свим чињеницама: све теорије су рањиве! Ма колико научна теорија била проверена, увек ће се наћи случајеви које она не покрива и које не може да објасни и разуме: теоријски систем не може се затворити! У оној мери у којој научна теорија следи из још општијег начела (аксиома или претпоставке), она нема грешке; у оној мери у којој научна теорија мора да објасни и разуме чињенице, она унапред рачуна са грешком. Случајеви које теорија не може да објасни и разуме могу бити повод да се она исправи, или да се потражи нека нова теорија шири од ове, која ће се у свој оквир уклопити и одступајуће случајеве, или, коначно, да се теорија одбаци, ако број случајева које не може да објасни систематски расте. У сваком случају научна теорија, као и сама наука, не може бити реалистична у строгом смислу речи“²⁶. (Шушњић, 1998а, стр. 188.)

27 Аналитички марксизам који је изнедрен у Великој Британији и САД.

28 Корективне промене у науци се пре могу означити као еволуција и преформулација парадигме, а не револуција.

револуција је овде доведен у питање. У основни, појам револуција се увек односи на радикалан преокрет. Нема револуције без крупних промена, односно уколико говоримо о неким корективним променама, онда се оне свакако не могу назвати револуционарном и немају карактер револуције.²⁹ Свака револуционарна промена у науци је изузетно запажена и управо зато што је револуционарна и важна она изазива бројне потресе у научној области и не може бити важна само изузетно малом броју научника. Врло је важно да се појмови поготово у науци на правилан и јасно дефинисан начин користе и употребљавају да не би долазило до погрешака и неспоразума.

Закључак

Томас Кун амерички филозоф науке је нарочито постао познат када је 1962. године публиковао књигу *Структура научних револуција*, једну од најутицајнијих дела у савременој филозофији науке. У току уобичајених периода развоја, према Куну, свака наука функционише према стабилним парадигмама знања. Међутим, када се стекну услови, руше се старе парадигме и научни системи, тј. формулишу се нови стожери људског знања, у појединим сегментима бивства. За његову науку је од пресудног значаја појам парадигме. “Кун сугерише да одређени научни радови, попут Њутнових *Принципа* или *Нових система хемијске филозофије* (1808), пружају извор на недоређено време: оквир појмова, резултата и процедура унутар којих се структурирају потоњи радови. Наука обично следи тај оквир или парадигму...Појам је утицао на на потискивање позитивистичке концепције науке као апстрактног, рационалног и логички структурираног скупа пропозиција. Куново схватање науке наглашава њену конкретно историјску ситуацију у простору проблема и приступа који су наслеђени од претходних достигнућа. Парадигма само бива оспорена у раздобљима научне револуције, која обично настаје као реакција на акумулацију аномалија и нагласака који не могу бити превазиђени у старом оквиру.”³⁰

Поред изузетно важних порука и закључака које је изнео Кун у своме значајном делу има и оправданих критика које се не могу и не смеју прескочити. Кун је резон и законитости природних и егзактних наука, поготово физике са ком се бавио, покушао да пренесе на један рекло би се недовољно опрезан начин и на друштвено-историјске науке, не уочавајући све специфичности и посебности друштвених наука које су у односу на природне науке сложеније, комплексније, динамичније и које се баве човеком као друштвено-историјским бићем и свесним бићем који поред природних законитости којима подлеже има и емоције, интересе, идеологију и предрасуде.

29 (Bleakburn, 1999, стр. 302-303)

Кун је неоправдано веровао у моћ и снагу нове парадигме, поготово у ткз. нормалној или зрелој науци, међутим многи аутори а и ми у претходном тексту смо показали да није могуће и оправдано да се истиче само једна владајућа парадигма и да у науци као што је социологија или политикологија имамо паралелно више парадигми које несметано функционишу једна поред друге, пример социологије где дуго владајуће социолошке теорије функционализам и макрсизам, које на различит чак и супротан начин тумаче и закључују о основним друштвеним феноменима. Чини нам се да Кун није довољно добро схватио моћ и оправданост плурализма научних теорија и сувише је веровао у моћ само једне владајуће парадигме. Уколико се то пренесе на политичку и геополитичку карту садашњег света јасно је да до сада владајућа парадигма либералног или неолибералног модела света више није одржива и да се на светској позорници као равноправне парадигме јављају и сувренизам и конзервативизам и владавина националних држава и регионализам као и идентитетска питања која неолиберализма и глобализам мало или никако не уважавају.

Литература

- Коларић, И. (2010). *Филозофско теолошки лексикон*, Чачак. Легенда К.Д. Grlić, D. (1982), *Leksikon filozofa*, Zagreb, Naprijed.
- Filipović, V. (1984), *Filozofski rječnik*, Zagreb, Nakladni zavod Matice Hrvatske. Шушњић, Ђ. (1998), *Религија I-II*, Београд, Чигоја штампа.
- Шушњић, Ђ. (1989) *Отпори критичком мишљењу: идеја за социологију идеја*. Загреб: Радна заједница Републичке конференције Савеза социјалистичке омладине Хрватске
- Ritzer, G. (1997) *Suvremena sociologijska teorija*. Zagreb: Nakladni zavod Globus. Кун, Т. (1974) *Структура научних револуција*. Београд: Полит
- Marcum, J. (2005) *Thomas Kuhn's Revolution: An Historical Philosophy of Science*. London/ New York: Continuum.
- Социолошки лексикон*, (1982), Београд, Савремена администрација. Јukić, J (1991), *Budućnost religije*, Split, МХ.
- Воткинз, Ц (2003), „Против ‘нормалне науке’“. *Критика и раст сазнања*, ур. И. Лакатош и А. Масгрејв. Београд: Плато.
- Ман, Т. (1964), *Исповести варалице Феликса Крула*, Београд, Рад. Blekburn, S (1999), *Oksfordski filozofski rečnik*, Novi Sad, Svetovi.

THEORETICAL DEFINITION AND THE SIGNIFICANCE OF PARADIGM: CASE STUDY OF THOMAS KUHN

Summary

Текст се бави основном идејом да се јасно види шта је то друштвено-историјска парадигма и шта све утиче, како и због чега долази до промене парадигме у једном друштву, времену и/или области људског и друштвеног живота. Идеја рада је да се преко студије случаја и важног дела *Структура научних револуција* Томаса Куна виде све добре и лоше стране и недостаци представљања једног периода, времена и/или области друштвеног живота само једном кључном парадигмом. Анализирајући научну заснованост аргументације садашњих и нових друштвено-политичких парадигми, текст ће идентификовати кључне теоријске грешке и могуће импликације на свет.

Промене свих досадашњих парадигми у међународним односима и међународној политици подразумевају и утемељење на одређеним научно-теоријским законитостима, које дају теоријску основу за промену и примену нове парадигме за одређено време, период живота људске заједнице или одређене области људског деловања. Неопходно је појаснити, идентификовати и критички анализирати научне теорије на основу којих се изграђује оправданост промена парадигме али и видети које су то све критичке примедбе које се могу с пуним правом истаћи у промени парадигме у међународним односима. Понуђени текст настоји идентификовати и анализирати савремене промене друштвених и политичких парадигми у међународним односима нужно их мора и научно вредновати, односно критички размотрити њихову теоријску и методолошку основу. Данас је то од нарочите важности, имајућу у виду да се у савременом свету све настоји објаснити на један рационалан и научно-теоријски заснован начин.

Кључне речи: парадигма, теорија, науке, револуција, социологија, политикологија

УДК: 331.45(497.11)"2019/2022"
613:[616.98:578.834(497.11)"2019/2022"

Политикологија

COBISS.SR-ID 79779849

бр. 2/2022, год 1, vol. 2.

Прегледни рад

стр.

Рад примљен 17.07. 2022.

Рад прихваћен 21. 09. 2022.

МОДЕЛ ПРОЈЕКТА ИСТРАЖИВАЊА У НАСТАВИ

Зоран М. Крсмановић,¹ ванредни професор др Факултет за међународну политику и безбедност, Универзитет - Унион Никола Тесла, Београд;

Владимир С. Тошић,² Студент мастер студија ФМПБ.

Резиме

У раду ће бити обрађен један модел израде истраживачког пројекта на тему „Безбедност и заштита људи и процеса рада у слободној зони Пирот.“ Кроз ту тему биће обрађени проблем истраживања, предмет истраживања, циљеви истраживања, хипотезе, начин истраживања, научна и друштвена оправданост и планови истраживања.

Кључне речи: модел, пројекат, проблем, предмет, циљеви, хипотезе, безбедност и заштита, Слободна зона Пирот.

1 zonas@mts.rs

2 vladimir.tosic@freezonepirot.com

1. Проблем истраживања

1.1. Локација проблема истраживања

Слободне зоне у Републици Србији су физички ограђен и означен део територије, инфраструктурно опремљен, где се могу обављати производне и услужне делатности уз одређене стимулативне погодности. Оне се у Републици Србији развијају крајем деведесетих година 20. века са циљем стварања повољнијег амбијента за развој српске привреде и унапређење конкурентности српских производа.

У Републици Србији укупно има девет слободних зона. Једна од Слободних зона је и Слободна Зона Пирот (СЗП). Проблем који је истраживан у овом мастер раду односио се на „Безбедност и заштиту људи и процеса рада у Слободној Зони Пирот.“

1.2. Суштина проблема истраживања

Безбедност и заштита људи и процеса рада у СЗП је у ефикасном спровођењу мера, радњи и поступака у условима повећане контаминације људи, простора, машина, средстава, складишног простора, превозних средстава у условима и времену КОВИД -19 пандемије. Сви ови параметри утичу на укупну безбедност и заштиту људи и процеса рада у СЗП. Свакако да је укупна безбедност и заштита људи и процеса рада у СЗП већа и на вишем нивоу, уколико се све прописане и превентивне и нужне мере у потпуности познају и адекватно спроводе од стране свих запослених у процесу производње (Милосављевић, Радосављевић, 2003; Милошевић. Милојевић, 2012; Сакан, 2006).

1.3. Хипотетички ставови

Из теорије је познато да уколико се сви запослени у СЗП придржавају свих прописаних и наређених мера, радњи и поступака који су прописани за безбедност и заштиту људи и процеса рада у конкретној зони, да ће негативан утицај бити минималан. Такође, познато је да ће негативан утицај на безбедност и заштиту људи и процес рада у СЗП бити максималан уколико се сви запослени у процесу производње не придржавају у потпуности свих прописаних мера, радњи и поступака.

Из праксе је такође, познато да треба увек непрекидно деловати на свест сваког запосленог у СЗП како би сви без изузетка у потпуности поштовали и спроводили на прави начин прописане и наређене мере, радње и поступке. Уколико би дошло до неких било каквих пропуста у самом спровођењу, требало би што пре елиминисати опасност и от-

клонити узрок који производи нежељене последице. Особље које је захваћено вирусом КОВИД -19, треба што пре упутити у здравствену установу на адекватан лекарски третман.

1. 4. Основно питање

На основу локације проблема, суштине проблема и хипотетичких ставова било је могуће поставити следеће основно питање: **„Како спровести (реализовати) безбедност и заштиту људи и процеса рада у Слободној Зони Пирот у време КОВИД -19 пандемије?“**

1. 15. Резултати ранијих истраживања

Познати су случајеви како се спроводила (реализовала) безбедност и заштита људи и процеса рада у различитим земљама света почев од Кине, Сједињених Америчких Држава, Руске Федерације, Уједињеног Краљевства, Француске, Немачке, Италије и свих осталих земаља Европске Уније и осталих земаља света. И ту је било различитих тумачења, почев од самог узрока, начина преношења, до поуздане и одговарајуће вакцине и адекватне терапије. Чак и данас постоје бројне нејасноће и неслагања око појединих детаља о предузетим мерама. Свакако нам је познато да је и код нас у Републици Србији и поред предузетих мера, велики број особа изгубио живот у периоду КОВИД -19 пандемије.

1. 6. Значај истраживања

Значај истраживања овог проблема за саму теорију је велики. Упркос протоку времена неки теоријски ставови остали су недоречени. И даље је под велом тајни како је сам вирус настао. Да ли је настао природним путем или у вештачким (лабораторијским) условима? Такође, ефикасност појединих вакцина није до краја разјашњена. У наредном периоду требало би уједначити и усагласити теоретске одредбе о самој појави, узроцима и начину адекватне терапије у супротстављању КОВИД -19 пандемији.

Такође, значај истраживања овог проблема за саму праксу је велики. Углавном, велики број савремених успешних држава света претрпео је велике људске губитке. Велики број држава света сада покушава да надокнади привредни заостатак у периоду КОВИД-19 пандемије. Такође, показана је и солидарност и несолидарност између појединих земаља света. Неке су извукле искуства у ослонцу на сопствене снаге и мали број пријатељски оријентисаним земљама.

Посебан значај истраживања овог проблема има на развој саме методологије научног истраживања. Оне државе света које су посветиле потребну пажњу развоју сопствене науке и методологије врло брзо су успеле да произведу одговарајуће вакцине, да направе адекватне тестове за брзо откривање присуства вируса. Тиме је успешност борбе са вирусом био на вишем нивоу. Ипак је број особа који је изгубио живот у борби са КОВИД-19 пандемијом био превелики. Оне земље света које буду улагале више новца за науку, истраживање и саму методологију, свакако ће имати више изгледа за успех у борби против оваквих или сличних болести. Свакако ће последице по њихово становништво бити много мање. Стога следи закључак да свакако у периоду одсуства болести треба издвајати потребан износ материјалних средстава и ресурса за истраживање и развој саме методологије и научних метода у истраживању.

2. Предмет истраживања

2.1. Претходно (прелиминарно) одређење предмета истраживања

На основу дефинисања проблема истраживања, а посебно локације проблема, суштинне проблема, хипотетичких ставова и основног питања на основу начела прецизности, реалности и ограничења предмет истраживања се претходно (прелиминарно) може одредити као: „Безбедност и заштита људи и процеса рада у Слободној Зони Пирот у време КОВИД-19 пандемије и то у периоду од 2019 до маја 2022. године.“

2.2. Теоријско одређење предмета истраживања

Теоријско одређење има фундаменталну функцију, јер обезбеђује целовит увид у обим и садржај предмета истраживања. Кроз ово одређење је потребно: разграничити научно познато од разних маргиналних сазнања и од научно непознатог; издвојити појмове који су садржани у предмету истраживања и кроз дефинисање појмова прецизирати значење и садржај предмета истраживања. Теоријско одређење предмета истраживања садржи две целине: анализу знања и дефинисање појмова.

Анализа знања

а) **Проверена научна знања** су она која се односе на сам појам и дефинисање Слободне зоне у држави, пословање у слободним зонама, постојање и укупан број слободних зона у Републици Србији. Позната је и дефинисана Слободна Зона Пирот. Простор на ком се простире. Тачно се зна ко у оквиру СЗП послује. Дефинисана је безбедност и заштита

људи и процеса рада у СЗП. Теоретски је дефинисан КОВИД -19 пандемија. Трајање и распрострањеност. Познате су неке раније пандемије које су захватале становништво земаљске кугле.

б) Знања која нису проверена су она знања која се односе на безбедност и заштиту људи и процеса рада у слободним зонама, а посебно СЗП у време КОВИД -19 пандемије.

в) Искуствена знања су она која су доживљена у пракси у борби са претходним пандемијам које су захватиле Свет у претходном периоду а односе се на начин организовања безбедности и заштите људи и процеса рада у условима претходних пандемија. Треба сагледати таква искуства са евентуалним коришћењем у новим условима и у борби са КОВИД -19 пандемијом.

г) Сазнања која не постоје, су она до којих треба доћи истраживањем. То се у конкретном случају односи на **безбедност и заштиту људи и процеса рада у Слободној Зони Пирот у време КОВИД-19 пандемије.**

Дефинисање појмова

Безбедност и заштита људи и процеса рада у СЗП, обухвата све позиције запослених у процесу производње и боравка у простору СЗП. Ту се подразумева и спољње физичко техничко обезбеђење и све улазне капије за утовар и истовар робе, готових производа и других потребних артикала за нормално функционисање СЗП у свим условима.

Безбедност људи у СЗП у време КОВИД -19 пандемије, обухвата безбедно функционисање појединачних особа на свим позицијама у процесу производње у СЗП.

Заштита људи и процеса рада у СЗП у време Ковид -19 пандемије обухвата потребне и нужне мере које се предузимају у циљу несметаног обављања прописаних дужности у производном процесу проузрокованом КОВИД-19 пандемијом.

Слободна Зона Пирот је једна од СЗ у Републици Србији.

СЗ „Пирот” обухвата:

- Michelin – Tigar Tyres, производња аутомобилских гума,
- Тигар обућа, производња обуће од гуме,

- Тигар техничка гума, производња производа од гуме,
- D Company, производња калупа за гумарску индустрију и
- STR Stojanovic.

Време КОВИД -19 пандемије је период у којем су запослени у СЗП били под специјалним (посебним) третманом и то у периоду од 2019 до маја 2022. године у процесу производње.

Безбедност и заштита људи и процеса рада у СЗП у време КОВИД-19 може бити: **велика, средња или мала**, мери се бројем особа (%) који одсуствују због болести и удаљени су из процеса производње (рада).

Велика је ако је више од 95 до 100% на радном месту.

Средња је ако је од 80 до 95% на радном месту и

Мала ако је мање од 80% на радном месту.

Обухвата све позиције запослених у процесу производње и боравка у простору СЗП. Ту се подразумева и спољње физичко техничко обезбеђење и све улазне капије за утовар и истовар робе, готових производа и других потребних артикала за нормално функционисање СЗП у време КОВИД -19.

Безбедност се мери и прати кроз индикаторе за свако радно место...

Заштита људи и процеса рада у СЗП огледа се и мери кроз индикаторе за свако радно место...

2. 3. Операционално одређење предмета истраживања

2. 3. 1. Безбедност и заштита људи и процеса рада у Слободној Зони Пирот у време КОВИД-19 пандемије

2. 3. 1. 1. Безбедност у Слободној Зони Пирот у време КОВИД-19 пандемије

2. 3. 1. 2. Заштита људи и процеса рада у Слободној Зони Пирот у време КОВИД-19 пандемије

2. 3. 2. Безбедност и заштита људи и процеса рада у Слободној Зони Пирот у време КОВИД-19 пандемије може бити:

велика,

средња или

мала.

2. 4. Просторно одређење предмета истраживања

У просторном смислу предмет истраживања обухватао је простор Слободне Зоне Пирот и све дестинације где су се упућивани запослени или по набавку сировина, машина и уређаја или достављање готових производа, било у Републици Србији или било где у Свету.

2. 5. Временско одређење предмета истраживања

У временском смислу предмет истраживања обухвата период од формирања СЗП а у ужем смислу обухвата период од откривања КОВИД-19 пандемије 2019 до 01.06. 2022. године.

2. 6. Дисциплинарно одређење предмета истраживања

Дисциплинарно одређење предмета истраживања је мултидисциплинарног карактера. За његово проучавање и схватање потребна су знања из безбедности, међународних односа, политикологије, религије, заштите на раду, медицине, технике и технологије, процеса производње, методологије, психологије, математике и других научних области и дисциплина. Предмет истраживања има интердисциплинарни карактер с обзиром да се односи на безбедност и заштиту људи и процеса рада у СЗП у време КОВИД -19, пандемије.

3. Циљеви истраживања

Основни циљ овог истраживања јесте долажење до одређених сазнања која имају научну и друштвену вредност. Општи циљ је да се применом одређених метода, дође до сазнања о томе како спровести (реализовати) безбедност и заштиту људи и процеса рада у Слободној Зони ПИРОТ у време КОВИД -19 пандемије.

3.1. Научни циљеви истраживања

Научним поступком и применом научних метода ће се научно описати, класификовати и објаснити следеће:

- Научно ће се описати „како спровести (реализовати) безбедност и заштиту људи и процеса рада у СЗП у време КОВИД -19 пандемије;“
- Научно сврставање (класификација и типологизација) мера које се предузимају за безбедност и заштиту људи и процеса рада у СЗП у време КОВИД -19 пандемије;
- Научно ће се објаснити повезаност примене прописаних и потребних мера (ношење маске, заштитних рукавица, дезинфекција руку, спреј, алкохол, држање потребног одстојања и других мера) и одсутности са посла и број заражених, оболелих.

3.2. Практични циљеви истраживања

Практични циљеви истраживања омогућавају да се дође до сазнања како спровести (реализовати) безбедност и заштиту људи и процеса рада у СЗП у време КОВИД-19 пандемије. Такође, поменута сазнања могу се користити за реализовање безбедности и заштите људи и процеса рада и у другим Слободним Зонама у Републици Србији у време КОВИД -19 пандемије и у другим сличним ситуацијама код нас и у свету. Од примене и спровођења мера у многоне зависе живот и здравље запослених особа и процес производње у целини.

4. Хипотезе

4. 1. Општа хипотеза

Безбедност и заштита људи и процеса рада у Слободној Зони Пирот у време КО-ВИД-19 пандемије, зависи од безбедности људи и процеса рада и заштите људи и процеса рада у СЗП у време КОВИД-19 пандемије и може бити велика, средња или мала. Зависи (мери се) процентом особља (запослених лица) који су одсутни са посла због болести која је наступила као последица КОВИД-19 пандемије и непредузимање адекватних предвиђених мера, радњи и поступака.

4. 1. 1. Прва посебна хипотеза

Безбедност и заштита људи и процеса рада у Слободној Зони Пирот у време КО-ВИД-19 пандемије, зависи од безбедности људи и процеса рада у СЗП у време КО-ВИД-19 пандемије и она је велика или мала. Зависи од поштовања прописаних мера, радњи и поступака на пријавницама, производним погонима, местима за утовар и истовар готових производа.

4. 1. 1. 1. Прва појединачна хипотеза

Безбедност и заштита људи и процеса рада у Слободној Зони Пирот у време КО-ВИД-19 пандемије, зависи од безбедности људи и процеса рада у СЗП у време КО-ВИД-19 пандемије и она је велика. Зависи од поштовања прописаних мера, радњи и поступака на пријавницама.

Индикатори:

Безбедност људи на пријавницама: - поштовање прописаних мера,

- поштовање радњи,

- поштовање поступака на пријавницама.

4. 1.1. 2. Друга појединачна хипотеза

Безбедност и заштита људи и процеса рада у Слободној Зони Пирот у време КО-ВИД-19 пандемије, зависи од безбедности људи и процеса рада у СЗП у време КО-

ВИД-19 пандемије и она је **велика**. Зависи од поштовања прописаних мера, радњи и поступака у **производним погонима**.

Индикатори:

Безбедност људи у производним погонима: - поштовање прописаних мера,
- поштовање радњи,

- поштовање поступака у производним погонима.

4. 1. 1. 3. Трећа појединачна хипотеза

Безбедност и заштита људи и процеса рада у Слободној Зони Пирот у време КО-ВИД-19 пандемије, зависи од **безбедности људи и процеса рада** у СЗП у време КО-ВИД-19 пандемије и она је **мала**. Зависи од поштовања прописаних мера, радњи и поступака **на местима за утовар и истовар готових производа**.

Индикатори:

Безбедност људи на местима за утовар (истовар) готових производа:

- поштовање прописаних мера,
- поштовање радњи,
- на местима за утовар и истовар готових производа.

4. 1. 2. Дуга посебна хипотеза

Безбедност и заштита људи и процеса рада у Слободној Зони Пирот у време КО-ВИД-19 пандемије, зависи од **заштите људи и процеса рада** у СЗП у време КОВИД-19 пандемије и она је **средња**. Зависи од поштовања прописаних мера, радњи и поступака на пријавницама, производним погонима, местима за утовар и истовар готових производа.

4. 1. 2. 1. Прва појединачна хипотеза

Безбедност и заштита људи и процеса рада у Слободној Зони Пирот у време КО-ВИД-19 пандемије, зависи од **заштите људи и процеса рада** у СЗП у време КОВИД-19 пандемије и она је **средња**. Зависи од поштовања прописаних мера, радњи и поступака на пријавницама.

Индикатори:

Заштита људи и процеса рада на пријавницама: - поштовање прописаних мера,

- поштовање радњи,

- поштовање поступака на пријавницама.

4. 1. 2. 2. Друга појединачна хипотеза

Безбедност и заштита људи и процеса рада у Слободној Зони Пирот у време КО-ВИД-19 пандемије, зависи од **заштите људи и процеса рада** у СЗП у време КОВИД-19 пандемије и она је **средња**. Зависи од поштовања прописаних мера, радњи и поступака у производним погонима.

Индикатори:

Заштита људи и процеса рада у производним погонима:

- поштовање прописаних мера,

- поштовање радњи,

- поштовање поступака у производним погонима.

4. 1. 2. 3. Трећа појединачна хипотеза

Безбедност и заштита људи и процеса рада у Слободној Зони Пирот у време КО-ВИД-19 пандемије, зависи од **заштите људи и процеса рада** у СЗП у време КОВИД-19 пандемије и она је **средња**. Зависи од поштовања прописаних мера, радњи и поступака на местима за утовар и истовар готових производа.

Индикатори:

Заштита људи и процеса рада на местима за утовар и истовар готових производа :

- поштовање прописаних мера,

- поштовање радњи,

- поштовање поступака на местима за утовар и истовар готових производа.

5. Начин истраживања

Начин истраживања, као и методе при том поступку, условљени су јасно дефинисаним проблемом истраживања, теоријским и операционалним одређењем предмета истраживања, утврђеним хипотезама и комплексношћу саме теме о којој се говори и која се проучава. Проучиће се потребна литература, и мастер радови, анкете које су рађене претходних година, као и сав потребан материјал у писаној, електронској, видео или звучној форми, који говоре о задатој теми.

5. 1. Методе прикупљања података

Имајући у виду мултидисциплинарност теме која се истражује, у овом раду коришћене су филозофске, опште, посебне (логичке) и појединачне (емпиријске) научне методе.

Од филозофских метода од користи је била позитивистичка метода, јер је помогла да се приажу неке појаве и неки ставови који су бројиви. Поред њих коришћена је рационалистичка и дијалектичка метода које су омогућиле описивање чињеница, однос појава и индикатора.

Од логичких, односно посебних научних метода, кориштене су методе анализе и синтезе, индукције и дедукције, апстракције и конкретизације, метода генерализације и специјализације, као и доказивања и оповргавања.

Од појединачних (емпиријских) метода, кориштене су методе посматрања, испитивања и метода анализе садржаја, Техника методе испитивања било је анкетање и интервјуисање.

5. 2. Извори података

Сама природа овог научног рада захтевала је прикупљање података од различитих (типова) извора. Из постојеће библиографије наведени су сви конкретни извори података. Овде ће се издвојити они најзначајнији:

- статистички извештаји,
- анализиране писане анкете,
- мастер тезе разних универзитета,
- јавно доступне књиге у електронској форми,
- садржаји медија (интернет издања, новински чланци).

Такође је од изузетне важности да је спроведено анкетање запослених у СЗП. То су свакако примарни подаци, односно подати добијени од самих особа који су запослени у Слободној Зони Пирот. Анализа разних текстова, уџбеника, мастер радова, новинских и других писаних форми били су секундарни извори података, а односили су се на ову тематику. Ови секундарни извори података били су већим делом отвореног типа. Анкета је била анонимна.

6. Научна и друштвена оправданост истраживања

6. 1. Научна оправданост истраживања

Научна оправданост овог истраживања огледа се у доприносу методолозима, аналитичарима, руководиоцима и научницима уопште када је у питању ова конкретна тема. Овај рад може бити подстрек истраживачима за даља, дубља и шира истраживања ове

конкретне теме а такође може бити и документ за упоређивање ситуације у прошлости и евентуално сличним условима у будућности.

6. 2. Друштвена оправданост истраживања

С обзиром да су у овом истраживању коректно постављени научни циљеви почев од научног описа, научног сврставања и научног објашњења повезаности, ово истраживање је и друштвено оправдано. Уколико се буду боље познавале и примењивале мере безбедности и заштите људи и процеса рада у Слободној Зони Пирот у време КОВИД-19 пандемије, тиме ће и сви запослени бити спремнији за елиминисање претњи у будућности у случају сличних ситуација. Сви запослени треба да буду отворени за сарадњу и давање препорука и предлога за решавање било каквих кризних ситуација, који можда нису ни били предвиђени у плановима и упутствима за поступање у разним случајевима. Тиме би још више ово истраживање добило на својој друштвеној оправданости.

7. Планови истраживања

7. 1. Кадровски план

Ово истраживање засновано је искључиво на индивидуалној ангажованости студента мастер студија Тошић Владимира, затим на свесрдној помоћи методолошког водитеља, проф. др Зорана Крсмановића, и стручног водитеља проф. др Мише Стојадиновића, као и на искреним одговорима добијеним анкетањем особа у СЗП.

7. 2. Термински план

Временски рок предвиђен за студијско истраживачки рад и био је реализован кроз неколико фаза:

1. Прикупљање литературе и документације, као и анкетање особља СЗП у периоду од 01.11.2020 до 31.07.2021. године.
2. Израда пројекта истраживања од 01.11. 2020 до 31.08 2021. године.
3. Организовање истраживања од 15.05.2021 до 15.07.2021. године.
4. Реализовање истраживања од 15.07.2021 до 31.12.2021. године. Оно је подразумевало:

- предистраживање,
- прикупљање података,
- сређивање и обраду података,
- анализу података и
- верификацију хипотеза.

5. Израда научног (мастер) рада од 01.01.2022 до 18.07.2022.године. Она подразумева:

- израду прве верзије,
- рецензију – верификацију,
- дораду,
- лектуру,
- корактуру,
- верификацију коначне верзије,
- штампање и дистрибуцију,
- одбрана мастер рада.

7. 3. План материјално техничких средстава

Предвиђена финансијска средства за израду и реализовање истраживачког пројекта и писање мастер рада износиће минимум 30.000 динара и покриваће следеће:

- Трошкови скенирања, фотокопирања и штампања потребне литературе,

- Куповина потрошног материјала – свеске папир за штампање, фасцикле и слично,
- Услуге корицења, штампања анкетних листића и
- Путни трошкови.

Када је у питању простор и техничка опрема користиће се приватни стан у Пироту и приватна опрема, односно лап топ и мобилни телефон, затим лични штампач као и услужна пропратна опрема, те и приватно превозно средство, односно аутомобил.

Динамика трошења: 30% у 2021. години,

70% у 2022. години.

Литература

Милосављевић С. Радосављевић И. (2003). *Основи методологије политичких наука, друго допуњено издање*, Београд: Службени гласник РС.

Милошевић Н. Милојевић С (2012). *Основи методологије безбедносних наука*, КПА, Београд

Сакан М. (2006). *Методологија војних наука*, Београд: ВИЗ.

A TEACHING RESEARCH PROJECT MODEL

Summary

The paper will deal with a research project development model on the topic “Safety and protection of people and work processes in the Pirot free zone.” Through that topic, the research problem, research subject, research objectives, hypotheses, research method, scientific and social justification and research plans.

Keywords: model, project, problem, subject, goals, hypotheses, security and protection, Free Zone Pirot.

УДК: 355.51

Политикологија

COBISS.SR-ID 80194057

бр. 2/2022, год 1, vol. 2.

Оригинални научни рад

стр. 63-75

Рад примљен 10.07.2022.

Рад прихваћен 21. 09. 2022.

УТИЦАЈ РАЗЛИЧИТИХ КУЛТУРНИХ СТРАТЕГИЈА НА ПОЖЕЉНОСТ ВОЈНОГ ПОЗИВА

Срђан Старчевић, ванредни професор¹

Војна академија, Универзитет одбране у Београду

Резиме

У раду се на хипотетичко-дедуктиван начин испитује утицај четири културне стратегије за осмишљавање живота чланова друштва на војну професију. Аутор се опредељује за теорију флудине модерности Зигмунта Баумана, из које црпи класификацију културних стратегија и разумевање савременог друштва, и примењује је на испитивање пожељности војног позива, са циљем да омогући боље разумевање проблема регрутације и попуне војних јединица многих савремених војски. Три доминантне културне стратегије по Бауману – негација смртности, наслеђивање и живот лозе и *pro patria* – омогућавале су регрутацију и попуњу великих оружаних снага, у последњем случају и вишемилионских, док под утицајем алтернативне културне стратегије минулих времена, која је, подржана деконструкцијом смрти и компресијом ужитака, постала доминантна у савременим друштвима, војна служба постаје све мање привлачна савременом човеку. Ово, с једне стране, сужава државама избор типа војске на „малу професионалну војску”, док са друге стране, прети да умањи квалитет официјерског кадра и тиме деградира војни професионализам. Избор типа војске, као и способност савремених држава да регрутују војнике и привуку део подмлатка елите по способностима у официјерски позив, даље, утичу на могућност савремене државе да користи силу у међународним односима.

¹ И-мејл аутора: srdjan.starcevic@vs.rs

Кључне речи: флуидна модерност, Зигмунт Бауман, културна стратегија, професионална војска, војни позив

Увод

У току друге половине 20. века већина држава које уобичајено називамо великим силама доживеле су прекретницу у погледу способности да своја друштва обавезу на војно ангажовање у рату. Према Кастелсовом (*Manuel Castels*) мишљењу, стратегији у САД су још од Вијетнамског рата почели да траже начин како да се ратује без грађана, а успон војних технологија у последњих неколико деценија омогућио им је да установе нову друштвено-војну стратегију, у којој се у рату употребљава само професионална војска (Castels, 2018, pp. 625-627). Имајући у виду да су у последњој деценији 20. века и на почетку 21. века многе европске државе, међу којима и Република Србија, ушле у процес професионализације војске и одустале од обавезе служења војног рока, или је замрзнуле и/или предвиделе само за случајеве крајње нужде (Воџе, 2018, p. 188), оправдано је да се постави питање разлога због којих савремена друштва одбијају или одбацују обавезу која је у прошлости била разлог великог поноса пунолетних мушкараца. Овде, засигурно, није реч само о кризи идеологија и политика (Ћипрић, 2019, p. 126), „неочекиваној кризи демократије” (Мициновић, 2018, p. 150), још једној кризи институција и губитку легитимности власти (Старчевић, 2020, pp. 77-85) или појави „друштва полагања права” и њему подесног новог људског типа „размаженог детета” (Sartori, 2001, p. 313). Били би то тек делимични одговори на основу којих не бисмо могли да разумемо дубоке разлоге због којих је војна обавеза, још у 19. веку описана као „најтежа дужност грађанина у држави” (Ђукић, 2019, p. 37), тек крајем 20. века и на почетку 21. века изгубила на својој пожељности, части и слави с којима је била тесно повезана у не тако давној прошлости. Да висина личног дохотка војних лица није једини, а вероватно ни кључни разлог за овакво стање ствари, показује чињеница да проблеме са попуном оружаних снага имају и најбогатије земље света (Tresch, 2018, pp. 19-21; Long, 2019; Long, 2022; Shane III, 2022, Spoeher, 2022). Одговоре који би нас приближили сагледавању целине проблема морамо да тражимо у великим друштвеним променама.²

Друштвене промене које су се догодиле у другој половини 20. века и које су настављене у 21. веку, дуго нису имале одговарајућу и свеобухватну социолошку теорију, све до флуидне модерности Зигмунта Баумана (*Zygmunt Bauman*), социолога чијој је проницљивости и теоријском замаху на свој начин одао признање и Умберто Еко (Еко, 2016, pp. 9-12). Бауман је указао на то да је савремено друштво из фазе чврсте модерности прешло у фазу флуидне модерности, под дејством двеју моћних сила. Једна је глобализација, а друга јесте страх од смрти и промена у сфери културе. Наиме, једна

² “We are in the midst of a social revolution, not just a war, but an even shaking up the relationship between the people and the state.” (Burk, 2003, p. 117)

од специфичности човека јесте да је он свесно биће: биће свесно своје смртности. Да би могао да живи са чињеницом спознаје властите смртности, човеку је потребна култура. У оквиру културе настају одговарајуће културне стратегије помоћу којих се осмишљавају животи људи и деловање чланова друштва, уз подразумевајућу репродукцију друштвених односа. По Баумановом мишљењу, различите културе су давале различите одговоре на исто питање. Генерализујући, може се рећи да се различити одговори групишу око три велике културне стратегије или формуле за превазилажење страха од смрти и задобијање бесмртности. То су негација смртности, наслеђивање и живот лозе и једна модерна културна стратегија коју Бауман сажима у део Хорацијевог (*Quintus Horatius Flaccus*) стиха – *pro patria*, а чија је суштина у уграђивању сопственог живота и дела у целину националног бића. Поред ових, доминантних културних стратегија, увек је постојала и једна алтернативна која одбацује бригу о вечности и проблем коначности људског живота (Bauman, 2010, pp. 42-50). Ова последња стратегија, која је у прошлости имала присталице углавном из маргиналних друштвених група, па према томе била алтернативна, постаје доминантна у савременом друштву које је Бауман означио као „флуидно модерно потрошачко друштво” (Bauman, 2009, p. 9).

У прошлости, дакле, деловање и живот просечног члана друштва били су осмишљени у светлу бриге о трајању и целини, док су у савременом друштву ове вредности изгубиле значај. Таква коренита промена у вредностима између старих и нове доминантне културне стратегије може бити разлог због кога, како каже Бауман: „Флуидно модерно потрошачко друштво, смештено на богатијем делу планете, не оставља места ни за мученике ни за хероје...” (Bauman, 2009, p. 60).

Осмишљавање војног позива у матрицама културних стратегија прошлости

Култура је људска судбина (Šušnjić, 2015, p. 9; Старчевић и Благојевић, 2019, pp. 256-257). Човек ствара културу и, стварајући је, мења свет у коме постоји.

„Другим речима, стварност је онаква каквом је људи створе” (Ћипрић, 2020, p. 14). Човеков материјални свет, свет позитивних чињеница, битно је одређен духовним слојем културе. „Свака људска грађевина у простору није ништа друго него идеја реализована у објекту... Другим речима, све што човек ствара у материјалном облику није ништа друго него уграђивање његовог духа, душе и воље, односно срчаности да нешто оствари и остави као капитал наследницима, односно генерацијама које долазе после његовог стваралачког дела” (Ћипрић, 2020, pp. 15-16). Трагајући за коренима културе и разлозима њеног настанка, Зигмунт Бауман се загледао у дубоке слојеве људског „духа, душе и воље”, где егзистира страх од смрти из кога се култура рађа заједно са стратегијама за превазилажење тога страха.

Вероватно је најстарија културна стратегија за превазилажење страха од смрти и коначности људског живота – негација смртности. По матрицама ове културне стратегије, бедеми смисла људског живота граде се од есхатолошког материјала; формира се религијска свест о загробном животу и вечности људске душе. Мада на први поглед делује да је овом, есенцијално есхатолошком формулом могуће регрутовати само свештенике, она је била, а понегде још увек јесте, веома добра за регрутовање војника и војних старешина. Разлог томе лежи у чињеници да се јунаштво и погибија у борби може наградити бескрајним ужицима у различитим верзијама раја или вечним животом-сећањем праћеним култом хероја и њиховим уздицањем у статус (полу)божанства (Starčević i Vukadinović, 2017, pp. 308-312).

Друга културна стратегија продужетак људског живота налази у наслеђивању. То је, пре свега, биолошко, генетско наслеђе, али и свако друго наследство је добродошло: може се наследити часно име, имовина, друштвени статус, занат или професија. На основу ове културне стратегије људски живот добија смисао у ширим границама и трајању породице или лозе. Површно посматрано, брига о потомству има прворазредну улогу у овој културној стратегији. Ипак, у европској цивилизацији она је била патријархална и као таква доминантно окренута ратништву. Ова културна стратегија дала је изузетне резултате на војном плану. На пример, о француској лози Даву (*d'Avout*, после Француске револуције *Davout*), која је давала војнике од 11. до 19. века, постојала је изрека: „Када се један Даву роди, један мач испадне из корица” (Chandler, 2000, p. 94). Слични примери постоје свугде где је постојало ратно феудално племство. Као додатни пример могле би да послуже многе породице из Војне крајине у Аустријском царству, које су генерацијама давале војнике и старешине у аустријској служби. У сваком случају, пут ратништва био је перципиран као пут части и славе, на коме се осим ловорика могао стећи и статус племства, а све то онда пренети на наследнике.

Трећа културна стратегија ослањала се на формулу *pro patria*, што је део Хорацијевог стиха *Dulce et decorum est pro patria mori*. Развила се у периоду узлета националне свести и успона националних држава. У условима распада феудализма и интензивирања индустријализације, дошло је до великих друштвених промена унутар западне цивилизације. Како сматра Гиденс (*Anthony Giddens*), управо су супериорна економска моћ, политичка кохезија оличена у нацији и војна надмоћ – све друштвени производи индустријализације – узроци ширења западњачког стила живота у последњих двеста година (Giddens, 2001, pp. 51-52; Старчевић, 2022, p. 92). Осмишљавање људског живота у западној цивилизацији током претежног броја од поменутих двеста година ослањало се на национални идентитет и нацију као целину из које појединац извире и у коју увире, али која наставља да траје и када њега више нема међу живима; нација-целина, при томе, има свој живот, мисију, улогу у свету, положај, моћ, интересе... И највећа услуга и

заслуга коју члан такве глобалне друштвене групе може да пружи или стекне, јесте она која се односи на нацију. Национални великани, генијални појединци, који би учинили неко дело значајно за нацију, стицали су загарантовано место у националном пантеону. На тај начин, национална слава постајала је нова форма бесмртности. У националној слави могло се учествовати и на бојном пољу, па је и анонимна смрт у рату водила ка бесмртности у форми бесмртности нације (Bauman, 2010, pp. 42-50). Споменици незна-ном јунаку у многим државама света ово вехементно показују. Ова трећа формула, обезбедила је културну подлогу за стварање масовних војски и обавезну регрутацију. То је, опет, било од виталног значаја за друштва чврсте модерности, која су обележена, према Баумановом мишљењу, не само великим фабричким постројењима, него и масов-ним војскама са општом војном обавезом. Корисне чланове друштва, чији су иденти-тети формирану у породицама, школама и цркви, друштво (у фази чврсте модерности) је коначно обликовало за индустријски рад и војну обавезу; рад у индустрији био је неопходан да се увећа национално богатство, а војна обавеза да се остваре и заштите национални интереси и отклоне препреке које стоје на путу увећању богатства. У ка-сарни, као и у фабричкој хали, чланови друштва су обучавани да следе исте вредности; од њих се очекивала тачност, послушност, дисциплина, истрајност у раду и постојано испуњавање рутине (Bauman, 2009, p. 94). Отуда не чуди што је ова културна стратегија омогућила формирање националних стајаћих војски, многољуднијих него икада пре. Осим тога, она је гарантовала друштвени углед војних лица. Официри су перципирани као национални радници првога реда, носиоци националне мисије и заточници националних интереса (Старчевић, 2010, pp. 193-209; Старчевић, 2022, pp. 235-245).

Поред ове три доминантне културне стратегије, Бауман наводи да је, међу њима и уз њих, постојала и алтернативна стратегија која је маргинализовала бригу о коначно-сти људског живота, која је славила живот „сада и овде“ и смисао налазила у хедонизму. Вредности трајања, вечности и целине у њој губе привлачност. Кроз историју, у време-нима у којима је ова културна стратегија јачала, милицијске типове војске, у којима грађани преузимају и међусобно деле војну обавезу, замењивали су најамнички типови војске, у којима су државе финансирале најамнике вољне да за њих ратују (Старчевић, Благојевић, 2022, pp. 211). Мане тог и таквог типа војске („некорисне и опасне“) бритко је изнео Николо Макијавели (Makijaveli, 2005, pp. 54-55). Оно што Бауман опажа као потку савременог процеса који ломи старе друштвене структуре и мења наша друштва, јесте то што је ова алтернативна културна стратегија постала доминантна и допуњена новим изумом и могућностима: компресијом импресија, ужитака и животних сласти.

О(бе)смишљавање војног позива флуидној модерности

Британски политичар Алан Кларк (*Alan Clark*) у својим по непристрасности гласовитим „Дневницима” у којима је описао политичку сцену у време Маргарет Тачер (*Margaret Thatcher*), једног свог колегу из Конзервативне странке, министра Мајкла Хеселтајна (*Michael Heseltine*) као човека који је био у нужди да купује себи намештај, уместо да га, као коленовићи, наследи (Sudić, 2021, pp. 26-27). Данас би оваква жаока била неразумљива: од имућних и успешних људи би се и очекивало да купе нови намештај, по могућности увек најновији, скуп и брендиран, а не да наслеђују стари намештај. Оно што траје уступило је место новитету. Новитети, међутим, захтевају стално праћење промена, замењивање објеката, одустајање од претходних избора и одбацивање стеченога, да би се направило места за ново. За то је, наравно, потребан новац за потрошњу и производња објеката потрошње.

„Производња и потрошња наметнуле су се као смисао живота. Формирањем новог друштва, потрошачког, идеал живота постало је зарадити и што више трошити” (Ћурић, 2019, p. 128).³

Флуидно модерно потрошачко друштво користи и сакрализује доскора алетрнативну културну стратегију маргинализације бриге о смртности и вечном, са деконструкцијом, банализацијом и измештањем смрти с једне стране, и заводљивом илузијом да је могуће искутити све што људски живот као такав пружа и то у једном, ограниченом људском животу, с друге стране. Тиме се, по Баумановом мишљењу, ствара утисак живљења више живота у једном једином животу и покреће моћан процес претеране бриге о здрављу и телу. У суштини, људи, теже да задовоље различитим маркетиншким манипулацијама нарасле и новим друштвеним идеалом канонизоване жеље. Проблем је у томе што би задовољавање свих жеља захтевало исувише времена, које не стоји на располагању ниједном човеку. На том месту у игру задовољења жеља упливава тржиште; да би се жеље задовољиле „брзо и без напора” неопходно је да људи купују готова решења за своје захтеве, у продавницама за масовну потрошњу. Тако људи остварују „инстант задовољства”, али управо таква, површна задовољства дају супротан ефекат: незадовољења и отварања нових жеља. С једне стране ово доводи до „инстант зараде”, а са друге до овладавања „потрошачког синдрома” простором културе. Као резултат, новитети, увек нова потрошачка задовољства, замењују трајање на трону врховне вредности (Bauman, 2009, p. 78). У таквом друштву и култури чак и човеков идентитет подлеже честим променама – он престаје да буде животни пројекат, сартровски „збир својих чинова” и постаје нестални збир појединчевих тренутних и опозивних избора, срачуна-

3 „Данас капиталисти претпостављају да потрошачи неће стићи да се побуне ако су непрекидно заузети не само потрошњом добара, већ и зарађивањем новца који им је неопходан да би приуштили сва та добра.” (Ricer, 2012, p. 367)

тих тако да појединца учине пожељнијим објектом потрошње у свету у коме свако постаје предмет са ограниченом употребљивошћу (Bauman, 2009, pp. 44, 18).

Овде долазимо до сржи нашег проблема. Људи чине друштво и друштво је сплет њихових акција. Истовремено, оно је и ствар за себе и као такво утиче на човека и обликује га. Бауман је уочио да је модерно индустријско друштво социјализовало своје чланове тако да у њима развије особине потребне за рад у фабрици: послушност, дисциплину, истрајност у раду, испуњавање дневних рутина у дугом временском периоду. То су оне исте особине које су биле пожељне и потребне за раду у војсци. У потрошачком друштву, природно станиште чланова друштва више није фабричка хала, него тржиште. Зато само друштво код људи развија особине за опстанак на тржишту; то су особине доброг потрошача: зависност од куповине и спремност за продају себе на тржишту. У таквом друштву све је мање места за хероје, јер то друштво оспорава идеале дугорочног (или жртвовања садашњих задовољстава у име далеких циљева) и целине (вредност жртвовања личних задовољстава у име благостања друштвене групе или друштва као целине). (Bauman, 2009, p. 190)

У односу на претходне доминантне културне стратегије, ова се разликује по уздизању вредности индивидуалног живота изнад других вредности. Док је у претходним културним стратегијама постојао смисао виши од живота, у овој је сав смисао у потрошачким задовољствима унутар живота. Виши смисао био је разлог да се, у крајњем случају, ризикује живот да би се тај смисао испунио и заштитио. Потрошачка задовољства, напротив, воде у конформизам и неспремност да се било каква угодност жртвује ради било ког вишег циља; у таквим условима и слобода има цену. Друга битна разлика јесте у схватању среће. Бауман сугерише да је у нашој цивилизацији срећа увек схватана као изузетак и привилегија, али примећује да је тек флуидна модерност поставила захтев за непрекидношћу индивидуалне среће схваћене као континуираног одсуства непогодности за појединца. Све раније културне стратегије подразумевале су да срећа долази као последица дуготрајног напора, као праведна заслуга. Сада је индивидуална срећа помрсила нити које је спајају са врлином (Bauman, 2009, p. 40; Старчевић, 2022, p. 78).

Како ова културна стратегија утиче на пожељност војне професије? Јасно је да се одсуство вишег смисла негативно одражава на прихватање циљева рата, без чега нема свесне војне дисциплине. Исто тако јасно је да схватање среће као одсуства

непогодности не кореспондира са животом и радом у војној средини чак ни у миру, а напосе у рату.⁴

Бауманово мишљење је јасно: „Флуидно модерно потрошачко друштво, смештено на богатијем делу планете, не оставља места ни за мученике ни за хероје – јер то друштво поткопава, оспорава и бори се против жртвовања садашњих задовољстава у име далеких циљева, и тиме против прихватања дуготрајне патње у име спасења у животу након смрти – или, у секуларној верзији исте приче, против одлагања садашњег задовољења ради веће добити у будућности. Друго, оно доводи у питање вредност жртвовања личних задовољстава у име благостања групе или у име ‘циља’... Укратко, флуидно модерно потрошачко друштво деградира идеале ‘дугорочног’ и ‘целине’... ти идеали се замењују вредностима тренутних задовољстава и индивидуалне среће” (Bauman, 2009, pp. 60-61).

Дакле, флуидна модерност је битно променила друштвени идеал. Док је друштво чврсте модерности формирало појединца који је имао осећај солидарности са целином, друштво флуидне модерности, та „фабрика узајамног подозрења и конкуренције” (Bauman, Obirek, 2016, p. 51), поткопава солидарност и тако удаљава човека од заједнице и човека од другог човека, репродукујући фрагментираност друштвеног живота (Bauman, 2018, p. 59). Идеални човек флуидне модерности је човек „без друштвених спона” (Bauman, 2010, p. 87). Друштво чврсте модерности је од појединаца очекивало да напорно раде ради постизања одређеног циља и то не само како би обезбедили своју егзистенцију, него и да би постали личности: континуирани и конзистентан напор водио је ка развоју. У флуидној модерности, коктел је метафора и за рад и за идентитете. Уз националну државу, чији су суверенитет и функције уздрмани глобализацијом, ово постаје услов за губитак осећаја политичког јединства: нација постаје или превелика и премала за снажну идентификацију. „Ако су државе двадесет првог века сада склоније да своје ратове воде професионалним војскама или чак посредством приватних извршилаца ратних услуга, то није само из техничких разлога, већ и зато што се више не могу ослонити на грађане да ће бити регрутовани у милионима и да ће умирати у борби за отаџбину. Мушкарци и жене су спремни да умиру (или још вероватније да убијају) за новац или за нешто ситније, или за нешто крупније, али у првобитним домовинама нације, не више и за националну државу” (Hobsbaum, 2008, p. 93).

Пошто су војна дисциплина и кохезија отисак друштвене солидарности (Павловић, 1909, pp. 1, 8-9, 19-20, 57-58), а суштина војне дисциплине лежи „у потпуном потчињавању личних интереса извршењу борбеног задатка” (Старчевић, 2022, p. 229), при чему свесна дисциплина зависи од прихватања циљева рата, дакле лежи у политичкој

⁴ О прилагођавању припадника војске у миру и рату и ментално-хигијенској заштити припадника војске шире у (Петровић, 2021, pp. 23-25)

равни (Старчевић, Благојевић, 2017, pp. 117-134), улазак савремених друштава у флуидну модерност битно је изменио ниво пожељности војног позива. Тачније, снизио га је. То је последица трансформације друштва. Дискрепанца је створена: вредности војног позива остале су исте, али се друштво променило. Национална стајаћа војска изгубила је друштвено тло под ногама (Старчевић, Благојевић, 2022, pp. 211-214). Грађани који добровољно служе војни рок, постају професионални војници или уписују војне школе чине то због других разлога, а не због тога што су војна обавеза и војни позив делови мозаика са ликом друштвеног идеала. Млади привржени војном позиву још увек се могу наћи у џеповима друштва у којима су преживеле традиционалне вредности или где се војни позив доживљава као социјални лифт или међу авантуристима. То, међутим, није довољно за поуну стајаће националне војске, која је, грубо и уопштено речено, постала непопуларна (van Kreveld, 2012, pp. 398-399). Истовремено, то отвара врата за различите промене у војној сфери: прелазак на „малу професионалну војску”, ослањање на колективну безбедност са мултинационалним штабовима и снагама, коришћење услуга приватних војних компанија... Све то подсећа на повратак у време пре успона нација. Међутим, реч је о другачијем измештању: оном из типа војске у коме грађани сами носе терет одбране на тип у коме носе трошкове издржавања специјалиста који (би требало да) носе терет одбране.

Куда год водиле ове промене, пошто рат није нешто из међународних односа нити из унутардржавних спорова, један проблем остаје неуралгичан: смањивање нивоа пожељности војног позива, својеврсно брисање лика официра из друштвеног идеала, прети да умањи квалитет официрског кадра савремених војски. Ако рад у војсци престане да буде избор дела подмлатка елите по способностима у једној држави, онда ће она без обзира на систем војног школовања, имати просечне и испод просечне офицере. Ово ће дугорочно деградирати, па и довести у питање војни професионализам. Ако „мала професионална војска”, губећи професионализам, остане само „мала војска”, онда друштвена потреба за заштитом неће бити задовољена, намера да се брани држава била би изиграна, а „довољно је рећи да без озбиљне намере да се брани ниједна држава не би имала право да спроводи своје сопствене законе, што одбрану чини нормативно нужном...” (Babić, 2018, p. 233).

Закључак

Бауманов теоријски приступ савременом друштву пружа веома добру основу за разумевање трансформације војске и опадања интересовања грађана за војни позив.

Док су у протеклим епохама људске историје културне стратегије којима су осмишљавани животи људи (упркос свести о властитој смртности) подржавале бављење војним позивом, нова културна стратегија карактеристична за флуидну модерност негира

и одбацује друштвене вредности кључне за војни позив. Отуда је разумљив избор многих држава да стајаћу националну војску замене другим типом војске, коју у недостатку бољег назива најчешће означавамо као малу професионалну војску. Међутим, опадање интересовања за војни позив потенцијално угрожава ефикасност овакве војске, јер може да води ка слабијој селекцији кандидата за војне старешине, што би за последицу имало умањивање професионализма старешинског састава.

Литература

- Ђукић, С. (2019). *Страни утицај на развој српске војне доктрине у XIX и првој деценији XX века*. Београд: МЦ „Одбрана”, Војна академија
- Павловић, Т. (1909). *Друштвени развитак и војска, еволуција војне дисциплине*. Београд: Нова штампарија „Давидовић”
- Петровић, Ј. (2021). *Војна психологија и психолошки рат, достигнућа и перспективе*. Лепосавић: Институт за српску културу Приштина – Лепосавић, Лепосавић.
- Старчевић, С. (2010). „Преторијански проблем у савременој политикологији”. *Војно дело*, зима/2010: 193–209
- Старчевић, С. Благојевић, С. (2017). „Кревелдов спор са Клаузевицем – да ли је смисао рата политички?”. *Српска политичка мисао*, Vol. 56 (2): 117–134.
- Старчевић, С. Благојевић, С. (2019). „Однос српског друштвеног карактера и војне неутралности”. *Војно дело*, 8/2019: 256–272 DOI: 10.5937/vojdelo1908256S Старчевић, С. Благојевић, С. (2022). „Професионална војска у неутралним државама и друштвена потреба за заштитом”. У: Благојевић В. (прир.) *Неутралност и стратешко одвраћање* (pp. 209-227). Београд: МЦ „Одбрана”, Школа националне одбране Универзитета одбране
- Старчевић, С. (2020). *Револуција и легитимност*. Београд: Чигоја штампа Старчевић, С. (2022). *Социологија*. Београд: Медија центар „Одбрана”, Војна академија
- Babić, J. (2018). *Ogledi o odbrani*. Beograd: Službeni glasnik
- Bauman, Z. (2010). *Fluidni strah*. Novi Sad: Mediterran publishing
- Bauman, Z. (2009). *Fluidni život*. Novi Sad: Mediterran publishing
- Bauman, Z. Obirek, S. (2016). *O bogu i čoveku, razgovori*. Novi Sad: Mediterran publishing
- Bauman, Z. (2018). *Stranci pred našim vratima*. Novi Sad: Mediterran publishing
- Boëne, B. (2018). “The Military as a Tribe Among Tribes. Post-modern Militaries and Civil-Military Relations: An Update”. In: Caforio, G and Nuciari, M. (eds.), *Handbook of the Sociology of the Military* (pp. 179-202). Cham: Springer
- Burk, J. (2018). “Military Mobilization in Modern Western Societies”, In: Caforio, G. and Nuciari, M. (eds.), *Handbook of the Sociology of the Military* (pp. 101-120). Cham: Springer

- Chandler, D. G. (2000). „The Iron Marshal, Davout”. In: Chandler, D. (ed.), *Napoleon's Marshals* (pp. 92-117). London: Cassell
- Čupić, Č. (2019). *Politika i intelektualci*. Beograd: Čigoja štampa Čupić, Č. (2020). *Politika i politička kultura*. Beograd: Čigoja štampa Eko, U. (2016). *Pape Satàn aleppe*. Beograd: Geopoetika
- Gidens, E. (2001). *Sociologija*. Podgorica: CID
- Hobsbaum, E. (2008). *Globalizacija, demokratija i terorizam*. Beograd: Arhipelag Kastels, M. (2018). *Uspon umreženog društva*, drugo izdanje. Beograd: Službeni glasnik. Long, J. (2019) “It’s not the economy: why the Army missed its recruitment goals and what to do about it”. Modern War Institute at West Point <https://mwi.usma.edu/not-economy-army-missed-recruitment-goals/>, 08. 07. 2022
- Mićunović, D. (2018). *Demokratija, populizam, entropija*. Beograd: Arhipelag
- Ricer, Dž. (2012). *Savremena sociološka teorija i njeni klasični koreni*. Beograd: Službeni glasnik
- Sartori, Đ. (2001). *Demokratija – šta je to?*. Podgorica: CID
- Shane, L. III. (2022). “Sluggish military recruiting worries Congress”. *Military Times*, 27.04.2022, <https://www.militarytimes.com/news/pentagon-congress/2022/04/27/sluggish-military-recruiting-worries-congress/>, 08.07.2022. Spoehr, T. (2022). “Military Recruiting Faces Its Biggest Challenge in Years”. *The Heritage Foundation*, 13.05.2022, <https://www.heritage.org/defense/commentary/military-recruiting-faces-its-biggest-challenge-years>, 08.07.2022.
- Starčević, S. Vukadinović, G. (2017). “Military intervention as a form of war”. In: Janjić, G. (ed.), *International Scientific Conference Impact of changes in Operational Environment on Preparation and Execution (Design) of Operations (02.–03. November, 2017, Belgrade) Conference Proceedings* (pp. 307-318). Belgrade: Media Center Odbrana
- Sudić, D. (2021) *Jezik stvari, kako razumeti svet poželjnih predmeta*. Beograd: Službeni glasnik
- Šušnjić, Đ. (2015). *Teorije kulture*. Beograd: Zavod za udžbenike
- Tresch, T. (2018). “Challenges in recruitment and retention is there a solution?”. *Contemporary Military Challenges*, June 2018, pp. 19-21
- DOI:10.33179/BSV.99.SVI.11.CMC.20.2.02

THE INFLUENCE OF DIFFERENT CULTURAL STRATEGIES ON THE DESIRABILITY OF A MILITARY PROFESSION

Summary

According to Zygmunt Bauman, culture emerges as a human attempt to make possible living with the knowledge of mortality. Different cultures have given different answers to this same question. Generalizing, it can be said that different answers are grouped around three major cultural strategies or formulas for overcoming the fear of death and gaining immortality (symbolic immortality of course).

The first of these cultural strategies is the negation of mortality. Awareness of the afterlife and the eternity of the human soul is formed. Although it seems that this eschatological formula can only recruit priests, it was, and in some places still is, very good for conscription of soldiers. The reason for this is that heroism and death in battle can be rewarded with endless pleasures in Valhalla or other versions of paradise.

Another cultural strategy, the extension of human life, can be described with words patrimony and inheritance. First of all, it is a biological inheritance, but any other inheritance is also welcome: family name, property and business can be inherited. A lineage and family tree is formed. This cultural strategy gave remarkable results in the military field: for example, about the French noble family of Davout, which gave soldiers from the 11th to the 19th century, there was a saying: "When one Davout is born, one sword falls out of its scabbard." Another good example could be found in the Military Frontier in the Austrian Empire where many generations have given soldiers and officers.

The third cultural strategy relied on the *pro patria* formula (this is part of roman poet Horace's verse: *Dulce et decorum est pro patria mori*). The formula developed during the rise of nations. Genius individuals, with their significant work, had a guaranteed place in the pantheon of the nation. So, national glory became a new form of immortality. One could also participate in the national glory on the battlefield. Even anonymous death in war led to immortality in the form of the glory and the greatness of the nation. This third formula provided the cultural basis for the creation of mass armies and compulsory conscription.

In parallel with these main cultural strategies, there always was another, alternative strategy. It marginalizes the concern for the finality of human life. In this strategy, wholeness, duration, and eternity lose their appeal. To live here and now, to indulge in enjoyment, hedonism - that is the meaning of human life. But it was usually on the margins of society.

Modern consumer society uses this alternative strategy and complements it with a new invention: the compression of enjoyments, impressions and pleasures of life. One should taste all that human life as such can provide in one, limited human life. This, in Bauman's opinion, creates the impression of living many lives in one life. Satisfaction of all desires is what one wants, but quickly and without effort. "Fast and effortless" actually means that there are ready-made solutions for human requirements, in stores. Such pleasures are, of course, superficial or "instant pleasures", with effects of dissatisfaction and the opening of new desires. On the one hand, this leads to "instant earnings", and on the other hand, it leads to the "consumer syndrome" that dominates in our culture. As a result, long-term duration is dethroned in favor of temporarily consumer pleasures, in favor of newness. In such conditions, a person's identity is no longer a life project that implied continuity and coherence. Instead, it is now a perceived product of man's current and changing choices.

How this cultural strategy affects the military profession? Society is made by individuals and their interactions. At the same time, it is an external reality and as such it affects and shapes individuals. Modern industrial society has socialized its members by developing the qualities necessary for work in a factory: obedience, discipline, persistence in work, fulfillment of daily routines over a long period of time. These are the same qualities that were valued in the military. And still are.

Military service is becoming less and less attractive to modern man. This, on the one hand, narrows the state's choice of army type to a "small professional army", while on the other hand, it threatens to reduce the quality of the officers and thereby degrade military professionalism.

Key words: fluid modernity, Zigmund Bauman, Cultural Strategy, Professional Military, Military Calling

УПУТСТВО ЗА АУТОРЕ

Поштоване колеге, молимо вас да своје радове за часопис прилагодите упутству за ауторе. Скрећемо пажњу да уредништво има право да не укључи чланке који не одговарају захтевима овог упутства, укључујући и обим текста, обликовање табела и илустрација. У часопису се објављују се радови који представљају резултат најновијих теоријских и емпиријских научних истраживања. Аутори би приликом писања радова требало да се позивају претежно на резултате научних истраживања који су објављени у научним часописима.

Часопис се објављује два пута годишње (мај и октобар). Радове је могуће слати у току целе године. Аутори су у обавези да приликом слања радова доставе потписану и скенирану изјаву коју можете наћи на сајту Универзитета Унион Никола Тесла да рад није претходно објављен, односно да није реч о аутоплагијату или плагијату, као ни да се тренутно не налази на разматрање за објављивање у неком другом часопису или зборнику.

Рад треба доставити на српском (ћирилица) или енглеском језику (фонт Times New Roman, 12 pt, проред 1.5, маргине 2.5), обима до 40.000 карактера. Изузетно, монографска студија може бити већег обима у складу са одредбама *Правилника о поступку, начину вредновања и квантитативном исказивању научноистраживачких резултата истраживања (Службени гласник РС", број 159 од 30. децембра 2020)*. Осврт може имати највише 15.000 карактера са размацама. Приказ књиге може имати највише 10.000 карактера са размацама. Радове слати електронским путем на E-mail: politikologija@unionnikolatesla.edu.rs

Чланак треба да садржи:

- *Наслов рада (14 pt, bold)*
- *Име аутора (име, средње слово, презиме) и научно звање*
- *Фуснота поред имена аутора служи за навођење E-mail адресе аутора*
- *Назив институције у којој аутор ради*
- *Резиме (до 1000 карактера) – резиме треба да сумира најбитније елементе рада: сврха због које је истраживање рађено, методологију, главне резултате до којих се дошло, те закључке који произилазе из добијених резултата*

- 5 до 10 кључних речи.
- текст чланка (поднаслови требају да буду центрирани величине 12 pt, bold)
- списак литературе (наводи се само она литература која је коришћена унутар текста)
- резиме са насловом и кључним речима на енглеском или српском језику (уколико је рад писан на енглеском).

Референце

У раду треба користити АПА начин цитирања унутар текста, на пример (Chomsky, 2007, p. 20). На крају рада треба да се налази литература цитирана према АПА стандардима (American Psychological Association. (2020). *Publication manual of the American Psychological Association* (7th ed.). <https://doi.org/10.1037/0000165-000>). На пример:

- *Научне монографије*: Штиглић Џ. (2013). *Слободан пад – Америка, слободна тржишта и слом светске привреде*. Нови Сад: Академска књига.
- *Радови у научним часописима*: Ђурић, Ж. и Стојадиновић М. (2018). „Држава и неолиберални модели урушавања националних политичких институција.“ *Српска политичка мисао* 62 (4): 41–57. doi: <https://doi.org/10.22182/spm.6242018.2>. (уколико није доступан doi онда га једноставно не наводити)
- *Радови у зборницима*: McKenzie, H., Boughton, M., Hayes, L., & Forsyth, S. (2008). Explaining the complexities and value of nursing practice and knowledge. In I. Morley & M. Crouch (Eds.), *Knowledge as value: Illumination through critical prisms* (pp. 209-224). Amsterdam, Netherlands: Rodopi.
- *Извори са интернета*: Hawking S. (2015) „Stephen Hawking Says We Should Really Be Scared Of Capitalism, Not Robots”, *Huffpost Tech*, [Web log post]. Retrieved May 4, 2018, from http://techcrunch.comhttp://www.huffingtonpost.com/entry/stephen-hawking-capitalism-robots_5616c20ce4b0dbb8000d9f15
- *Чланак из новина*: Мишић, М. (1. феб. 2012). Ју-Ес стил смањио губитке. *Политика*, стр. 11. (ако се не помиње име аутора : Ју-Ес стил смањио губитке. (1. феб. 2012). *Политика*, стр. 11.)

- *Документи и извештаји институција*: United Nations Development Program (1994). *Human Development Report*. New York: Oxford University Press.
- *Закони*: Закон о трговачким друштвима NN 111/93 (NN 110/15). Преузето 24.05.2017. <https://www.zakon.hr/z/546/Zakon-o-trgova%C4%8Dkim-dru%C5%A1tvima>

Цитирање је искључиво у тексту (Штиглиц, 2013, стр. 34). Уколико се аутор помиње у истој реченици цитирати овако: Према Штиглицу (2013, 34). Уколико постоји два аутора онда цитирати на следећи начин (Стојадиновић & Ђурић 2012, стр 43), три аутора (Станар, Таловић & Стојадиновић, 2019, стр, 12), више од три аутора (Таловић и сар., 2020, стр. 40). На исти начин цитирати више аутора и унутар листе референци. Цитирање закона се ради на следећи начин у тексту (Закон о трговачким друштвима NN 113/93 (NN 110/15), док се цитирање докумената и извештаја институција ради у тексту на следећи начин (United Nations Development Program, 1994).

Ако постоје две или више референци од истог аутора из исте године онда се после податка о години додају словне ознаке "а", "б", итд.

Пожељно је да се не наводе фусноте, а да се, уколико је то заиста неопходно, користе за додатна појашњења садржаја самог текста. При попису коришћених референци у одељку Литература, прво се наводе ћирилична издања по азбучном реду, а потом остала издања по алфаветском реду. Аутори који желе да у рад укључе слике или делове текста који су већ негде објављени дужни су да за то прибаве сагласност носилаца ауторских права.

Табеле, графикони и слике

Табеле, графикони и слике треба да буду дати на једнообразан начин унутар текста. Неопходно је да табеле, графикони, илустрације и слике морају бити означени бројем по редоследу навођења у тексту, с адекватним називом. Уколико су табела, графикон или слика преузети из другог извора то јасно мора бити назначено. Овај извор је, такође, неопходно уврстити у листу референци на крају рада следећи начин цитирања осталих референци као што је наведено у претходним примерима.

Примери цитирања табела и графикана (за све недоумице о другим изворима користити приручник за АПА цитирање наведен на почетку упутства):

1. Цитирање табела треба да изгледа на следећи начин:

Табела бр. 1: У којој мери код вас постоји страх од рата, тероризма и грађанског рата (истраживање извршено у периоду 2010–2014. године)

Табела са подацима

Испод табеле се наводи –

- за часопис

Напомена. Преузето од М. Стојадиновић (2018) Српска политичка мисао 67 (1), стр. 61 (или уколико поседујете и додатне податке као у примеру графикана навести и њих)

- за књигу

Note. Reprinted from Employment relations in New Zealand (p. 98), by E. Rasmussen, 2009, Auckland, New Zealand. Pearson. Copyright (2009) by Erling Rasmussen.

2. Цитирање графикана, слика и илустрација треба да изгледа на следећи начин:

Графикон бр 1. Factors influencing the formation of tourists' needs

Графикон

Испод графикана се наводи –

- За часопис

Note. Reprinted from "Factors that Obstruct Tourism Development in Bangladesh", by N. Jahan and S. Rahman, 2016, CLEAR International Journal of Research in Commerce & Management, 7 (9), p.53. Copyright 2016 by Chinniah Lakshmiammal Educational Academy & Research (CLEAR) Foundation. (или се само наводе подаци о чланку, књизи или зборнику у целости одакле су преузети уколико остали подаци нису доступни на исти начин као у примеру табеле.

- За књигу

Note. Reprinted from Employment relations in New Zealand (p. 98), by E. Rasmussen, 2009, Auckland, New Zealand. Pearson. Copyright (2009) by Erling Rasmussen.

Пример како треба да изгледа чланак

НАСЛОВ РАДА⁴⁰

(Наслов рада на српском уколико је рад на српском или енглеском уколико је рад на енглеском)

Име, средње слово, презиме⁴¹, научно звање

Афилијација

Резиме

Резиме не сме бити дужи од хиљаду карактера. Уколико је рад на српском на почетку рада иде резиме на српском језику, а на крају резиме на енглеском, и обрнуто.

Кључне речи: не више од десет.

Увод

Текст рада у коме се обавезно морају применити сва наведена правила, у супротном рад неће бити објављен у часопису. Аутори се могу обратити редакцији за сва могућа појашњења у случају неких недоумица.

Литература (прво на ћирилици а онда на латиници)

Бабић, Ј. (2015). „Етика рата и ‘теорија праведног рата’. *Растко*. Приступљено 11.4.2021. Доступно на: <http://www.rastko.rs/rastko/delo/15243>

Иљин, И. (2001). *О супротстављању злу силом*. Београд: НИЦ Војска.

Прашевић, Н. (2014). *Франкфуртовски компатабилizam – одговорност и алтернативне могућности*, докторска дисертација. Београд: Филозофски факултет.

⁴⁰ Напомена уколико је рад настао као резултат рада на неком пројекту

⁴¹ draganstanar@unionnikolatesla.edu.rs

- Станар, Д. (2017). „Идеја праведног рата – од Томе Аквинског до Имануела Канта“. *Војно дело* 5/2017: 432-448. Doi: 10.5937/vojdela1705432S
- Станар, Д. (2019). *Праведан рат*. Београд: Добротољубље.
- Voire, R. (2001). ““On Cognitive Liberty”. *The Journal of Cognitive Liberties*, Vol. 2: 7-20.
- Broad, C.D. (1936). “Ought we to fight for our country in the next war?”. *Hibbert Journal*, 1936, Volume XXXIV, April, reprinted in *Ethics and the History of Philosophy*, 1952.
- Felice, W. (2008). “Moral Responsibility in a Time of War” *Social Justice*, Vol 35, No 3, 2008-09: 28-48.
- Frankfurt, G. H. (1969). “Alternate Possibilities and Moral Responsibility”. *The Journal of Philosophy*, Vol. 66, No. 23: 829-830.
- Frankfurt, G. H. (1971). “Freedom of the Will and the Concept of a Person”. *The Journal of Philosophy*, Vol. 68, No. 1: 5-20.
- French, P. A. (2011). *War and Moral Dissonance*. New York: Cambridge University Press.
- Griffin, B. et al. (2019). “Moral Injury: An Integrative Review”. *Journal of Traumatic Stress*. Vol. 32, 3: 350-362. Doi: 10.1002/jts.22362

TITLE OF THE PAPER

(Наслов рада на енглеском уколико је рад на српском или српском уколико је рад на енглеском)

Author

Affiliation

Resume

Уколико је рад на српском на почетку рада иде резиме на српском језику, а на крају резиме на енглеском, и обрнуто.

Key words:

Осврте и приказе уредити на сличан начин као научни рад само без резимеа и кључних речи. За приказ књиге доставити слике корица књиге

Изјава за ауторе

Име и презиме:

Афилијација:

Назив рада:

Изјављујем/о да је рад достављен за објављивање у часопису Политикологија оригинално ауторско дело и да није раније објављиван, нити је дат другом часопису на разматрање за објављивање,

Датум и место:

Потпис

Рецензентски лист

Назив рада:
Да ли је наслов рада добро формулисан у складу са текстом рада:
Да ли је рад уређен у складу са техничким упутством за ауторе:
У којој мери је тема којом се рад бави актуелна и у чему је њен друштвени и научни значај:
У којој мери је аутор јасно назначио теоријски и методолошки приступ у раду:
Да ли је рад заснован на савременој и релевантној литератури:
Да ли су резиме и кључне речи одговарајуће формулисане у складу да са темом рада:
Општи коментар о квалитету рада:

Ваша сугестија аутору за побољшање квалитета рада (да ли рад препоручујете за објављивање без корекција, да ли сугеришете аутору одређене исправке аутору или препоручујете да се рад одбије):

Класификација научног рада (оригинални научни рад, прегледни рад, научна критика, полемика и осврти):

Датум рецензије:

Име, презиме и научно звање рецензента

САГЛАСНОСТ

За рецензента

Име, презиме и звање рецензента:

Афилијација

*Сагласан сам да будем на листи рецензента за часопис
Политикологија који издаје Универзитет „Унион Никола Тесла“.*

Датум:

Потпис:

Упутство за рецензенте

Рецензенти су у обавези да доприносу очувању високог квалитета нашег часописа. Напомињемо да су рецензије анонимна при чему ни рецензент ни аутор не знају идентитет један другог. Сам садржај рецензије је поверљив и доступан искључиво особама у уређивачком одбору часописа, при чему се аутору достављају једино сугестије за корекцију рада уколико је то неопходно, или одлука о томе да се његов рад прихвата без икаквих сугестија или одбија без могућности корекција. Рецензент има могућност да одбије рецензију уколико примети да постоји одређени конфликт интереса везано за рад и да о томе обавести редакцију. Оквирни рок за рецензирање је 20 дана од дана пријема рукописа. Рецензент попуњава рецензију у форми рецензентског листа датог у прилогу:

Рецензентски лист

Назив рада:
Да ли је наслов рада добро формулисан у складу са текстом рада:
Да ли је рад уређен у складу са техничким <u>упутством</u> за ауторе:
У <u>којој мери</u> је тема којом се рад бави актуелна и у чему је њен <u>друштвени и научни значај</u> :
У <u>којој мери</u> је аутор јасно <u>назначио теоријски и методолошки приступ</u> у раду:
Да ли је рад заснован на <u>савременој и релевантној литератури</u> :
Да ли су резиме и кључне речи одговарајуће формулисане у складу да са темом рада:
<u>Општи коментар о квалитету рада:</u>
<u>Ваша сугестија аутору за побољшање квалитета рада</u> (да ли рад препоручујете за објављивање без корекција, да ли сугеришете аутору одређене исправке аутору или препоручујете да се рад одбије):
<u>Класификација научног рада (оригинални научни рад, прегледни рад, научна критика, полемика и осврти):</u>
Датум рецензије:
Име, презиме и научно звање рецензента